

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra psychologie

Psychika odsouzených ve věznici s ostrahou
(Psychic sentenced prisons with security)

Magisterská diplomová práce

Autor: Budířská Kateřina

Vedoucí práce: doc. PhDr. Vtípil Zdeněk, CSc.

Olomouc

2013

Prohlášení

Místopřísežně prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma: „Psychika odsouzených ve věznici s ostrahou“ vypracovala samostatně pod odborným dohledem konzultanta a uvedla jsem všechny použité podklady a literaturu.

V Ostravě dne 20.3. 2013

.....

Zde bych ráda poděkovala doc. PhDr. Zdeňku Vtípilovi, CSc., za odborné vedení práce a za jeho ochotný a vstřícný přístup, kterého si velice cením.

Dále chci poděkovat panu řediteli Věznice Heřmanice vrchnímu radovi plk. PaedDr. Petru Kadleci za umožnění provést výzkum na odděleních s ostrahou a dozorem. V neposlední řadě patří poděkování i respondentům za jejich ochotu zúčastnit se výzkumu.

OBSAH

Úvod.....	7
1 Obecné problémy vězeňství v ČR	8
2 Penitenciární psychologie	9
2. 1 Osobnost odsouzeného	11
2. 2 Studie osobnosti	13
2. 3. 1 Disociální porucha osobnosti	15
2. 3. 2 Subtypy asociální osobnosti	17
2. 3. 3 Jádrové znaky disociální osobnosti	18
2. 4 Bludné okruhy prožívání a chování	18
3 Programy zacházení	20
3. 1 Legislativní ukotvení PZ	20
3. 2 Aktivity PZ	21
4 Prizonizace	27
5 Standardizované programy	28
5. 1 Program 3Z	30
5. 2 GREPP	30
5. 3 Program TP 21 Junior	31
5. 4 Doživotně odsouzení	32
5. 5 Program zaměřený na pachatele násilí	32
6 Vliv věznění na psychiku odsouzených	33
7 Specifikace podmínek ve věznici s dozorem, s ostrahou	36
8 Metodologický rámec výzkumu	38
8. 1 Problém, cíle, hypotézy	38
8. 2 Aplikovaná metodika	39
8. 2. 1 Zkoumaný vzorek a postup získávání dat	39
8. 2. 2 Dotazníky	40

8. 2. 3 Použité metody zpracování dat	44
8. 2. 4 Symbolika výsledkové části	44
9 Výsledky výzkumu	45
9. 1 Testový profil z hlediska SUPOS –7	45
9. 2 Testový profil z hlediska DOPEN.....	46
9. 3 testový profil z hlediska SVF 78.....	50
9. 4 Signifikantnost rozdílů souborů ostraha a dozor	51
9. 5 Koreláty uvnitř souboru Ostraha	62
9. 6 Koreláty uvnitř souboru Dozor	64
9. 7 K platnosti hypotéz	66
10 Diskuse	68
11 Závěr	72
12 Shrnutí	74
Literatura	77
Seznam příloh	80

Úvod

Problematika vězeňství je palčivým tématem již posledních několika let hned z několika hledisek. Z hlediska nárůstu počtu vězňů, nedostatku financí na obnovu a modernizaci věznic, strážných systémů, personalistického zabezpečení (ať už jde o služební poměr, tzn. strážné a dozorce či o zaměstnanecký, tzn. o specialisty – psychology, speciální pedagogy, vychovatele, terapeuty, sociální pracovníce apod.), ale také z pohledu resocializačního a nápravného, čili problematika zaměstnanosti vězňů, cílené specializované zacházení s odsouzenými a mnoho dalších.

V této práci se především zaměřím na rovinu zacházení s vězni, specifika diagnostiky a způsobu následné specializační práce se specifickými cílovými skupinami vězňů. Právě standardizované programy zacházení by měly přispět ke zlepšení psychického stavu odsouzených, k lepšímu zvládnutí zátěže s vězněním spojené, ale také efektivnějšímu nápravnému a resocializačnímu procesu. Samozřejmě záleží také na osobnosti vězně, míře jeho psychické deformace vlivem věznění. V teoretické části se budu věnovat právě penitenciární psychologii, možným vlivům na psychiku odsouzeného během věznění, osobnosti odsouzeného člověka – její typologii a diagnostice naníž navazují specializované programy zacházení.

Ve výzkumné části mne bude zajímat, jak kvalitní je psychický stav odsouzených a budu srovnávat odsouzené zařazené do věznice s ostrahou a odsouzené zařazené do věznice s dozorem.

Toto téma jsem si zvolila především proto, jelikož pracuji jako speciální pedagog ve Věznici Heřmanice, jsem také v týmu specialistů pro práci s odsouzenými s nařízenou ochrannou protialkoholní léčbou a v týmu pro práci s odsouzenými za trestní činy spáchané na dětech. Problematika specializovaného zacházení je mi tedy blízká, úzce souvisí s psychickým prožíváním odsouzených, a vidím v ní potenciál pro možnou efektivní formu práce s odsouzenými.

1. Obecné problémy vězeňství ČR

Bohužel se vězeňství v ČR dostává do krize, jelikož jeho podfinancovanost přináší značné problémy ať už v bezpečnosti, chátrají budovy, neobnovují se a nemodernizují zabezpečovací systémy, chybí finance na nákup testů pro drogovou depistáž, tak ale také rozvoji zacházení s vězni, tzn. na nákup materiálu pro specializované zacházení (léčba závislostí, práce s mladistvými, programy pro ženy s dětmi, atp.) a v neposlední řadě na ohodnocení zaměstnanců, kterým byl v roce 2010 růst platu zmražen.

Za posledních několik let se podmínky ve vězeňství značně ztížily. A to zejména v důsledku nárůstu vězňených osob na jedné straně a poklesu prostředků na investice do věznic na straně druhé. V současné době se to odráží na výrazném navýšení úsporných opatření, které zavedly všechny věznice. Mezi nejdůležitější opatření patří snížení nákladů na spotřebu elektrické energie, teplé vody, omezení jízd služebními vozidly (České vězeňství, 2011,4, s. 11-14). Dále je také Generálním ředitelstvím VS ČR nařízen „stopstav“ závazný pro všechny ředitele věznic na tabulková místa občanských zaměstnanců, což v konečném důsledku znamená stagnaci občanských zaměstnanců při nárůstu vězňů.

Tab. č. 1: Vývoj stavů vězňených osob a ubytovacích kapacit ve Věznici Heřmanice v letech 2010 a 2011 (ročenka VS ČR 2011, www.vscr.cz, 5.1.2013)

k 31.12.	2010	2011
kapacita	711	711
stav	868	967

Fyzické počty zaměstnanců se v posledních 10 letech příliš nemění. U příslušníků se zastoupení žen zvýšilo z 9 na 12 procent, u občanských zaměstnanců je poměr dlouhodobě stabilní (54% muži, 46% ženy). Vývoj v počtu zaměstnanců a vězňených osob se diametrálně liší. Zatímco počet vězňených osob se vyznačuje rapidním nárůstem, u zaměstnanců počty stagnují. Opačné trendy ve vývoji počtu příslušníků a občanských zaměstnanců se promítají do měnícího se poměru počtu příslušníků

a občanských zaměstnanců, který postupně narůstá ve prospěch příslušníků (z 60:40 na 63:37). Změny v procentním zastoupení mužů a žen nejsou statisticky významné. (statistická ročenka VS ČR 2011, www.vscr.cz, 5.1. 2013). Výše uvedené skutečnosti mají za důsledek snižování kvality odborného zacházení s odsouzenými, nerealizování standardizovaných programů pro specifické skupiny odsouzených (např. program GREPP – pro pachatele trestných činů spáchaných na dětech), protože chybí personál k zajištění těchto programů pro naprostou zaneprázdněnost každodenní prací provozního charakteru, nárůstu krizových situací (v důsledku přeplněnosti věznic) atp.

Tab. č. 2: Vývoj stavu odsouzených v období 2001 – 2011(ročenka VS ČR 2011, www.vscr.cz, 5.1.2013)

Odsouzení k 31.12.	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
muži	13 298	14 437	15 376	15 376	15 792	17 209	18 367	18 320	19 234
ženy	570	637	741	803	855	891	1 007	1 129	1 307
celkem	13 868	15 074	16 077	16 179	16 647	18 100	19 374	19 449	20 541

Celkem počet vězňů (muži, ženy, mladiství, v detenčním ústavu) k 23. 11. 2012 činí 23 026 osob.

2. Penitenciární psychologie

Jedním ze znaků vyspělé společnosti je zakotvení trestu a jeho výkon v právní normě. Cílem penologie je zkoumání vlivu věznění na člověka, na jeho adaptaci, prožívání, dále zkoumání psychologických aspektů zacházení s vězněm, aplikace psychologických metod, penitenciární diagnostika (zařazování odsouzených do skupin), zabývá se vhodností pracovního zařazení vězně, expertizou pro posouzení možného podmíněného propuštění, interakcí vězeň – personál, psychologickým výběrem personálu apod. Nedílnou součástí snah penitenciární psychologie je i harmreduction – minimalizace negativních dopadů věznění na psychiku člověka. Obecně lze říci, že zkoumá

psychologické problémy procesu penitenciárního zacházení, nebo-li aplikuje psychologické aspekty v trestním řízení vykonávacím. (Netík, Netíková, Hájek, 1997)

S určitým zjednodušením lze říci, že ústřední snahou penitenciární psychologie je nalézt psychologicky fundovanou odpověď na otázku : „Jak uzpůsobit výkon trestu tak, aby splnil v co největší míře svůj účel“, tzn. přiměl odsouzeného k upuštění od kriminálního chování a orientoval ho na preferování sociálně přijatelných způsobů chování. Jde tedy o skloubení stránky represivní, výchovné a preventivní v rámci trestu.

K tradičním a stále aktuálním kapitolám penitenciární psychologie dle Čírtkové a Červinky (1994) se řadí:

1. Osobnost odsouzeného – převládá typologický přístup, který dále ovlivňuje psychologické působení k ovlivnění odsouzeného ke korektivnímu opatření.
2. Problematika prizonizace – jde o „negativní důsledek dlouhodobého pobytu ve vězení. Vězeňské prostředí intenzivně působí na odsouzené a často při dlouhodobém pobytu u nich dochází k výrazné ztrátě kontaktu s realitou mimo vězeňské prostředí. Důsledkem, byť výjimečným, může být, že někteří z nich vězeňský styl povýší na svůj základní životní styl“. (Kriminologický slovník, 2011, str.143)
3. Penitenciární diagnostika a diferenciacie – jde o účelné psychologické vyšetření, na jehož základě se realizuje diferencované zacházení s odsouzenými.
4. Problematika zacházení s odsouzenými

Všem výše uvedeným aspektům penitenciární psychologie se budu podrobněji věnovat později.

Dalším významným tématem pro výzkumy penologů je efekt krátkodobého uvěznění, tzn. uvěznění ne delší než dva roky. Hanuš (2005) takovýto trest odnětí svobody považuje za „nejdražší vysoké školy zločinu“. Podle něj krátkodobé tresty odnětí svobody vzbuzují u odsouzených pocity averze vůči společnosti a nezřídky při výkonu těchto trestů odsouzení získají od zkušenějších spoluvězňů další kriminální zkušenosti a poznatky, které

je ovlivňují v budoucím životě tak, že páchají důkladněji a s větší intenzitou další trestné činy.

Dlouholeté zkušenosti ze Skandinávie ukazují, že krátkodobé tresty odnětí svobody jsou odpovídajícím potrestáním zejména u recidivujících pachatelů, naopak u méně závažných trestných činů a prvotrestaných pachatelů jsou vhodnější a efektivnější alternativní tresty (obecně prospěšné práce, finanční postihy, narovnání s poškozeným apod.). Nejen ve skandinávských zemích, ale i v Nizozemí, Kanadě nebo na Islandu jsou takovéto tresty běžnou formou justičního trestu, který pro odsouzeného nepředstavuje negativní (zejména psychické a sociální) následky spojené s odnětím svobody (Hanuš, 2005). Důsledkům trestu odnětí svobody a jeho možným formám nahrazení se věnují odborné články např. ve *Forensische Psychiatrie und Psychotherapie*.

2.1 Osobnost odsouzeného

Přijetím na nástupní oddělení věznice je člověku připsána role odsouzeného s právy a povinnostmi vymezenými zákonem č. 40/2009 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody a příslušnou vyhláškou č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody.

Zde také probíhá penitenciární diagnóza, na jejímž základě je vytvořen program zacházení. Oproti zahraničí, kde existuje celá řada klasifikačních systémů opírajících se o osobnost a její poruchy, které jsou považovány za významné z hlediska zaměření procesu korektivní socializace (Netík, Netíková, Hájek, 1997). U nás jednotný systém klasifikace odsouzených tzv. SARPO je nyní ve fázi, kdy po pilotáži ve vybraných věznicích se nyní školí personál a od listopadu 2012 se zavádí do praxe ve všech věznicích. Např. v Nizozemí obdobný systém vyhodnocování rizik odsouzeného SAPROF funguje již od roku 2007 (*Forensische Psychiatrie und Psychotherapie*, 2011-2, str. 52).

Jde o hodnocení rizikových oblastí odsouzeného (kriminogenní faktory) a jeho silných stránek (protektivní faktory) v souvislosti s eventualitou pozdější recidivy je základem pro stanovení vhodné klasifikace a směru zacházení. To znamená stanovení přiměřeně intenzivní intervence a umístění v rámci vnitřní diferenciací. (*České vězeňství*, 1/2011, str. 25) Diferencované zacházení s odsouzenými se u nás stále rozvíjí (viz. níže *Programy zacházení*).

Jednou z nejlépe propracovaných typologií odsouzených je klasifikační schéma Jesnessovo (1965) (in Netík, Netíková, Hájek, 1997, str. 36) „určené pro mladistvé a mladé dospělé. Zahrnuje tyto typy:

- Socializovaný, přizpůsobivý
- Nezralý, pasivní
- Neurotický, úzkostný
- Nezralý, agresivní
- Kulturou podmíněný
- Vůdce
- Neuroticky se odreagovávající
- Neurotický, depresivní“

Podle Novotného a Zapletala (2004) bylo zkoumány čtyři rysy osobnosti vězněného pachatele: emoční ladění, úroveň strukturace systému vnitřních regulativů chování, sociální reaktivita a asertivnost (prosazování se). Trsovou analýzou bylo získáno osm typů osobnosti: socializovaný pachatel, nesocializovaný pachatel, konformní mormon (intelektově subnormální jedinec), nezdrženlivý, neurotický, hostilní, podrobivý, anxiózní (úzkostný) manipulátor.

Jesness je jedním z mála autorů, kteří na základě typologie také vypracovali speciální instrument, na jehož základě konkrétní odsouzené mohli přiřadit k jednotlivým typům a podle toho je pak zařadit do určitých programů korektivní socializace (Netík, Netíková, Hájek, 1997).

Pro určení následné korektivní práce s vězni je určitá typologie osobnosti či typu chování stěžejní. Vedoucí psycholog psychologického pracoviště VS ČR Jiříčka rozděljuje odsouzené dle rizika nebezpečnosti (s ohledem na jejich chování) s následným typem programu zacházení na 4 formy:

1. Méně rizikové odsouzení, páchající např. nedbalostní či majetkové trestné činy, s nízkou reálnou potřebou změny a bez zvláštní motivace. U těchto lidí je dle Jiříčky odnětí svobody zpravidla dostatečnou sankcí a režimové prvky spolu se

zaměstnáním jsou dostatečné pro získání či upevnění pracovních návyků a sociálně právního vědomí.

2. Méně početná skupina odsouzených, kteří nejsou z pohledu společnosti vysoce nebezpeční, mají vysoký potenciál ovlivnitelnosti a nápravy. Jde o např. pachatele dopravních nehod, kteří jsou velmi dobře responzivní k cíleným vzdělávacím a terapeutickým programům.
3. Další je méně početná vysoce riziková skupina odsouzených, kteří jsou jen velmi málo ovlivnitelní. Investice do změny chování těchto odsouzených je považována za ztrátovou, jelikož tito lidé se nechtějí, neumějí nebo z vnitřních příčin (např. psychická porucha) nemohou poučit ze svých chyb. U tohoto typu odsouzených jsou na místě režimové a motivační prvky programů zacházení.
4. Druhou největší skupinou jsou dle Jiříčky odsouzení, kteří vykazují relativně vysoká rizika, avšak současně jsou relativně dobře ovlivnitelní. Patří sem pachatelé násilí nebo třeba sexuální delikventi. (České Vězeňství, 2011/2, 14-16)

Matoušek a Kroftová (2003) hovoří v souvislosti s typickou kriminálně se chovající osobností o předsudcích společnosti, kterými trpí jak veřejnost, tak masová média. Tyto předsudky podle nich souvisí s jinými občanskými postoji, s celkovou frustrací společnosti. Tento fakt je třeba mít na zřeteli při výzkumu osobnosti delikventů, při tendenci ke zjednodušování a „nálepkování“ jednotlivců. Pro zjednodušení práce s odsouzenými je však určitá typologie důležitým faktorem.

2.2 Studie osobnosti

1. Studie založené na psychologických testech

V testech komplexně popisujících osobnost se u mladistvých delikventů nacházejí zvýšené (+), resp. snížené (-) hodnoty skóre níže uvedených škál (uvedeny jsou jen testy užívané v ČR a výsledky potvrzené opakovanými šetřeními (Matoušek, Kroftová, 2003):

Tab. č. 3: Osobnostní rysy měřené psychologickými testy, které mají vztah k delikventnímu chování

Test	škála
MMPI (Minesotský osobnostní dotazník)	Psychopatie (+)
CPI (Kalifornský osobnostní dotazník)	Socializovanost (-)
	Sebekontrola (-)
	Odpovědnost (-)
EPI (Eysenckův osobnostní dotazník)	Extroverze (+)
<i>Ve formě pro mládež</i>	Psychoticismus (+)
PEN (Eysenckův osobnostní dotazník)	Kriminální sklon (+)

2. Studie založené na popisu chování

Často zkoumaným znakem osobnosti, jež se podílí na kriminálním chování, je impulsivita, která nepochybně souvisí se syndromem hyperaktivity. Podle Matouška, Kroftové (2003) mnoho studií prokázalo, že delikventě se chovající osoby dávají přednost okamžitému uspokojení potřeb před uspokojením vzdáleným, a to i v případě, že odměna za odložené uspokojení je mnohem vyšší než zisk, který přinese okamžité uspokojení potřeby. Zřejmě to u těchto osob souvisí s jejich méně komplexním vnímáním světa a se specifickou strukturou rozumových schopností.

Dalším často zkoumaným znakem delikventně se chovající osobnosti je sebehodnocení (self – concept). Většina výzkumníků dochází k závěru, že většina delikventně se chovajících osob má negativní sebehodnocení, že si sebe neváží, že sami sobě nepřipisují hodnotu, případně v mírnějších formulacích, že nemají o své hodnotě jasnou představu, že jejich sebehodnocení je zmatené, plné protikladů. (Matoušek, Kroftová, 2003).

3. Studie variability osobností s rizikovým chováním

Velká míra shody mezi autory odborné literatury je ve třech základních faktorech:

- Nesocializovaně agresivní typ osobnosti, někdy též označovaný jako psychopatický

- Socializovaný typ osobnosti, někdy též subkulturální, socializovaně agresivní
- Utlučený typ osobnosti čili neurotický typ (někdy též úzkostný, stažený, dysforický)

K těmto třem základním faktorům někteří autoři přidávají:

- Nezralost či nedostačivost (vysoce koreluje se syndromem hyperaktivity, resp. S poruchou pozornosti)

2.3 Poruchy osobnosti

Z hlediska psychopatologie se u pachatelů trestných činů hovoří nejčastěji o výskytu poruch osobnosti. V rámci kriminální populace je opakovaně shledáváno velké množství jedinců s poruchou osobnosti, dolní hranice tohoto zastoupení se pohybuje kolem 30 %, někteří autoři publikují až dvou třetinový výskyt. Výskyt poruch osobnosti je značný zejména u recidivujících pachatelů. Němec (1996) uvádí, že ve Věznici Plzeň bylo zjištěno na specializovaném oddělení pro poruchy osobnosti u 80% jedinců, kteří byli odsouzeni za násilné trestné činy – rvačky, pohlavní zneužití nebo znásilnění, loupežná přepadení, úmyslné ublížení na zdraví, vraždy.

Na základě DSM-IV (1994) lze poruchy osobnosti vymezit jako přetrvávající strnulý vzorec veškerého prožívání a chování jedince, který se výrazně odchyľuje od očekávání sdílených v jeho kultuře a působí nepohodu či škodu jemu nebo druhým. Projevuje se abnormitami vnímání a myšlení, cítění, osobních vztahů, sebevlády a sebepojetí.

2.3.1 Disociální porucha osobnosti

Jelikož se osobnost disociální vyskytuje ve vězeňské populaci ve velmi vysoké míře, Praško (2003) uvádí až 75% vězňů, budu se této poruše věnovat podrobněji. Častější je u mužů, poměr pohlaví je uváděn od 2:1 až po 7:1. V rodinách postižených se vyskytuje více osob s jinými poruchami osobnosti, somatizační poruchou a alkoholismem. Tato porucha je také častější v městských populacích a nižších socioekonomických vrstvách.

Disociální porucha osobnosti (též „antisociální“, „agresivní“ – v MKN-10 (2001) pod značkou F 60.2) se vyznačuje v oblasti:

- Kognitivní – přehnanou podezíravostí, přehnaným vnímáním ohrožení své osoby a převládajícím obranným dynamismem projekce
- Emocionální – citovou chladností nebo podrážděností
- Sebepojetí – silou, tvrdostí, „realističností“
- Interpersonální – útočností, hrubostí, bezohledností

Karel Balcar (osobní sdělení 28. dubna 2006) popisuje u disociálního typu porušené osobnosti tyto hlavní znaky:

Tab. č. 4: Typový vzorec temperamentu u disociální osobnosti – „psychopatická složka“

dimenze	Stupeň vlastnosti:
1. vyhledávání nového	Zvýšený – snáze podléhá nudě a vyžaduje více podnětů
2. vyhýbání se ohrožení	Snížený - bývá méně citlivá na nepříjemné podněty
3. závislost na odměně	Zvýšený – usiluje především o zisk uspokojení hmotného či společenského
4. odolávání pokušení	Snížený – hůře přepojuje záměr ze „slast nyní“ na „frustrace nyní-slast později“
5. impulzivita, agresivita	Zvýšený – častěji se řídí náhlými popudy, zvláště agresivními, hůř je tlumí („snížený práh reakce“)

Tab. č. 5: Typový vzorec charakteru u disociální osobnosti – „sociopatická složka“

dimenze	Stupeň vlastnosti:
1. individuální - sebepojetí	Ohrožovaný a ukřivďovaný, avšak silný, chytrý a jediný, na kom záleží
2. sociální – pojetí druhých	„Vynucené“ soupeření s ostatními, nepřátelskými a neschopnými, vylučuje trvalejší spolupráci s nimi
3. univerzální – pojetí celku	Světový názor a životní hodnoty vedou k bezohlednému usilování o bezprostřední zisky pro sebe

2.3.2 Subtypy disociální osobnosti

Millon a Davis (2000, in Balcar, 2006) popisují nejčastější varianty disociální poruchy osobnosti, kde jde zpravidla o kombinaci znaků ústřední poruchy s méně výraznými, avšak znatelnými znaky některé či některých z dalších poruch.

1. „zlovolník“ se sadistickými a paranoidními rysy – je otrlý, krutý, mstivý za domnělé příkoří
2. „kořistník“ varianta základního syndromu – projevy jako ukřivďenost, závist, vynahrazuje si „nespravedlivě odepřené“ na druhých
3. „samotář“ se schizoidními a vyhýbavými rysy – tulák, „vyvrženec“, osamělý rváč za svá práva, nároky a potřeby
4. „riskér“ s histrionskými rysy – předváděč svého pohrdání nebezpečím a vyhledáváním dobrodružství a rizika
5. „slávychtivec“ s narcistickými rysy – bojovník za uznání své nadřazenosti a nezdolnosti, přehnaně reagující na své i domnělé znevažování

Tyto kombinace jsou dostatečně četné (Balcar, osobní sdělení 28. dubna 2006), aby zdůvodnily současné úvahy o přechodu z typologického pojetí poruch osobnosti vůbec k pojetí dimenzionálnímu.

2.3.3 Jádrové znaky disociální osobnosti

Praško (2003) za dynamické jádro psychopatologie disociální osobnosti považuje impulsivní chování, ve kterém je krátkodobá úleva od úzkosti či krátkodobý zisk uspokojení důležitější, než déleodobé následky provedených činů.

V návaznosti na to lze (podle Millona a Davise, 2000, in Balzar, osobní sdělení 28. dubna 2006) vystihnout základní životní postoj disociální osoby výrokem „budu si dělat, co budu chtít!“ a kdo chce něco jiného nebo nějakým způsobem ji v tom bránit, toho vnímá jako zvlášť zlého nepřitele. Hlavní disociální osobností respektovanou interpersonální hodnotou, tzn. podmínkou k tomu, aby dosahoval uspokojení svých potřeb a přání, je síla, a to v podobách fyzické energie, duševní nezdolnosti, sociální moci a ovládání a existenciálního sebeurčení.

2.4 Bludné okruhy prožívání a chování disociální osobnosti

Jedním z velmi důležitých znaků poruch osobnosti je sklon k vytváření tzv. bludných kruhů vnitřních a vnějších událostí, které taková osobnost svým chováním vyvolává v interpersonálním poli a které ji odezvami, jež u druhých provokuje, v její psychické porušenosti utvrzují. U disociální poruchy osobnosti je to především buzení nepřátelského, útočného chování u sebe a reaktivně u druhých, spojeného s odpovídajícím oboustranným prožíváním vzájemného nepřátelství a ohrožování.

Vnější okruh takového vzájemně se podmiňujícího vnímání, postoje a chování mezi takovým jedincem a lidmi, s nimiž je ve styku je následovný: disociální osoba vnímá veškeré, zjevně nepřátelské i zjevně přátelské projevy druhých vůči sobě jako ve skutečnosti vždy nepřátelské. To v ní vyvolává a upevňuje nepřátelský postoj vůči nim, který se pak podle situace také veřejně projeví nepřátelským chováním vůči nim. Druzí to zpravidla také správně vnímají jako útoky a nepřátelství. I když se třeba ze začátku snaží změnit její postoj a chování tím, že se i nadále pokoušejí o přátelské jednání, nedaří se to, protože disociální jedinec i to vnímá jako rafinovaný způsob, jímž se ho ostatní snaží oklamat a pak jej zneužít či mu ublížit, a proto reaguje stále nepřátelsky. Později to i ostatní vdají, nepřátelské chování začnou oplácet také nepřátelským

chováním a jeho postoj a chování se tím tak upevní. (Balcar, osobní sdělení 28. dubna 2006)

Na otázku „proč a jak i původně neutrální nebo přátelské chování druhých lidí člověk s disociální poruchou vnímá a zpracovává jako nepřátelské“ by se dalo odpovědět, že k tomu často přispívá temperamentový, tedy převážně vrozený, sklon k impulzivnímu a agresivnímu chování, spojený s větší odolností vůči reaktivně buzeným a zakoušeným trestajícím „odplatám“ od okolí a zvýšenou závislostí na získávání odměňujících, uspokojujících věcí či událostí. Větší míra temperamentové impulsivity, smělosti a chtivosti se pak typicky spojuje s vývojově upevněnými charakterovými sklony a postoji v nepřátelském přístupu k životu na základě výrazně zkrusleného pojmání sebe sama, druhých lidí a světa kolem a přispívá k tomu, že takový jedinec si vnitřně dokáže zpracovávat a potvrzovat jakékoli chování druhých vůči němu jako ohrožení či útok, a to za pomoci vydatně uplatňované, neuvědomované projekce vlastních soupeřivých popudů na prožívání a počínání druhých lidí. (Balcar, osobní sdělení 28. dubna 2006)

Kuchta, Válková (2005) uvádějí, že výzkumy relativně spolehlivě potvrzeným zjištěním je skutečnost, že zvláště pachatelé opakovaných násilných a sexuálních trestných činů se dopouštějí tohoto druhu trestné činnosti často i v pozdějším věku, kdy kriminální aktivity ostatních delikventů s přibývajícím věkem postupně odeznívají. A právě tito pachatelé se vyznačují řadou poruch osobnosti, jež se nedaří korigovat jakýmkoli působením zvenčí, sankcemi, změnou životních či sociálních podmínek.

Jakkoli se může zdát tato porucha nezměnitelná, systematickou psychoterapií při uvědomování si podstatných znaků disociální poruchy (sklon k manipulaci, podvodům), lze ovlivnit maladaptivní chování jedince věcným, otevřeným, vstřícným, ale uváženě opatrným přístupem. Dle Praška (2003, str.241) „lépe lze nakonec u těchto pacientů ovlivnit temperamentové kvality (výbušnost, agresivitu, impulzivitu) než charakterové kvality. Na konci léčby je důležité probrat zisky z léčby, označit změnu, ke které se propracoval, probrat výhody udržování této změny, ujasnit si budoucí stresory a vhodné reakce na ně.“

3 Programy zacházení

Analýza výsledků u pachatelů, kteří programy ve věznicích či jiné odborné intervence dokončili a kteří nikoli, a to jak v mezinárodním tak i národním výzkumu, poskytuje příznivý vzorec zjištění. Vznikají standardy pro posuzování účinnosti programů a hlavně se vytvářejí samotné intervenční programy zaměřené na různé kategorie odsouzených, a to nejen v zemích západní Evropy, ale také u nás. Jedním z hlavních a zřetelných cílů je pro vyspělé vězeňské služby právě snižování recidivy pachatelů na základě silné společenské objednávky. To, že k jejich dosažení musí politici, odborníci a společnost vytvářet adekvátní podmínky, je zcela logickým a nezpochybnitelným krokem. Je třeba multidisciplinárního přístupu, kdy je nutné nastavit organizační, strukturální, personální a koncepční podmínky. Současný stav však inovacím, motivacím ke změnám a modernizaci vězeňské služby příliš nepřeje. V posledních letech stálý růst populace odsouzených osob, dlouhodobě neřešené nebo špatně řešené vážné technické, organizační, personální a finanční problémy a nepříliš perspektivní výhled do budoucna přivádí české vězeňství do hluboké stagnace s eventualitou i částečného kolapsu některých činností. Přesto všechno však je snaha zavádět standardizované programy do specializovaného zacházení s vězni, a tím naplňovat resocializační složku věznění. Z vlastní zkušenosti však vím, že personální obsazení s odbornou kvalifikací pro realizaci těchto programů je spíše nouzové a odborníci si své do vzdělávání (výcviky, kurzy, konference apod.) řeší spíše z vlastní iniciativy a financí.

Podle Sochůrka (2007) se resocializací rozumí složitý proces nápravy a změny neuspokojivé socializace, která se v penitenciárních podmínkách nazývá též korektivní socializací či penitenciární resocializací. Používá se proto, aby se odlišila od resocializace u jedinců, kteří sice mají problém se socializací, ale ne natolik, aby jejich nedostatečná socializace vyústila v páchání trestné činnosti.

3.1 Legislativní ukotvení programu zacházení

Výkon trestu odnětí svobody upravuje zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů (dále jen ZVTOS) a Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu

trestu odnětí svobody (dále jen ŘVTOS). Programy zacházení jsou rámcově upraveny v § 41 ZVTOS a ve hlavě čtvrté ŘVTOS. Další podrobnosti jsou stanoveny ve sbírkách nařízení generálního ředitele VS ČR, sbírkách pokynů ředitele odboru výkonu vazby a trestu a v neposlední řadě také v metodických listech ředitele odboru výkonu vazby a trestu, které vydává Generální ředitelství VS ČR. Důležitá úloha programů zacházení je deklarována v zákoně ČNR č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážní České republiky, který stanoví vězeňské službě jako jeden z úkolů prostřednictvím programů zacházení soustavně působit na osoby ve výkonu trestu odnětí svobody a obdobně i na některé skupiny osob ve výkonu vazby s cílem vytvořit předpoklady pro jejich řádný způsob života po propuštění (§ 2 odst. 1 písm. d) a také vytvářet podmínky pro pracovní a jinou účelnou činnost osob ve výkonu vazby, ve výkonu zabezpečovací detence a ve výkonu trestu odnětí svobody (§ 2 odst. 1 písm. g).

3.2 Aktivity programu zacházení

Z výše uvedeného lze tedy konstatovat, že program zacházení má legislativní oporu v zákoně. Správné sestavení programu zacházení je předpokladem k naplnění jedné z funkcí trestu, a to resocializace. Jak říká Kuchta (2005), těžiště hlavní funkce trestu je položeno na regulativní funkci trestu – to znamená orientaci trestu na změnu chování pachatele v prosociálním smyslu, na proces dosahování sociální odpovědnosti za chování.

Program zacházení obsahuje pracovní, vzdělávací, speciálně výchovné a zájmové aktivity s diferencovaným přístupem ke každému odsouzenému při jejich realizaci. Je vytvářen v součinnosti s každým jednotlivým odsouzeným, který vykonává trest odnětí svobody delší než tři měsíce, za účasti odborných zaměstnanců dané věznice. Odsouzený má možnost zvolit si z těch programů, které věznice považuje za vhodné a které je schopna pomocí svých zaměstnanců zajistit. Vybrané kategorie odsouzených jsou zařazovány do specializovaných programů, které probíhají zejména ve specializovaných odděleních.

Program zacházení je zpravidla rozdělen na následující aktivity:

- Pracovní aktivity
- Vzdělávací aktivity
- Speciální výchovné aktivity
- Zájmové aktivity
- Oblast utváření vnějších vztahů

Pracovní aktivity

Cílem tohoto programu je zejména udržení pracovních návyků u těch odsouzených, u kterých tyto návyky byly vybudovány před nástupem trestu odnětí svobody a utvoření návyku u těch, u kterých utvořeny nebyly (což u odsouzených je velmi časté). Smysluplná, dobře řízená a organizovaná práce rozvíjí pracovní návyky a s tím související vlastnosti osobnosti. Takto uspořádaná práce odsouzených, vykonávaná navíc v podmínkách odpovídajících mimovězeňskému standardu (a též spravedlivě odměňovaná), utváří v žádoucím směru vztah odsouzeného k práci vůbec (práce jako typicky lidská potřeba) i k práci jako prostředku uspokojování dalších potřeb a zájmů člověka. (Hála, 2005)

Tato aktivita zahrnuje nejen zaměstnávání odsouzených, ale také úklidovou a brigádnickou činnost. Pracovní zařazení je možné na pracoviště vnitřních režijních provozů věznice a na vnější nestřežená pracoviště u subjektů, jejichž zřizovatelem není stát. Úklidová a brigádnická činnost je práce potřebná k zajištění každodenního provozu věznice.

Dalším pozitivním aspektem této aktivity je i finanční přínos pro vězně, potažmo společnost. Vězeň si hradí výlohy spojené s výkonem trestu, vzniklé dluhy, výživné na děti.

Základní formy, v nichž se zaměstnávání vězňených osob v ČR realizuje, by se daly rozdělit takto:

- vnitřní režii a výrobní činnost v dané věznici (v roce 2010 bylo na tomto úseku zaměstnáno 2599 odsouzených),
- provozovny Střediska hospodářské činnosti (v roce 2010 zde pracovalo 1425 odsouzených),
- zaměstnávání u podnikatelských subjektů (v roce 2010 podnikatelské subjekty zaměstnávaly 2641 odsouzených),
- vzdělávání denním studiem.

Práce ve vězeních je i nadále významným prvkem resocializace i přes obtíže, které se v dnešním tržním systému s touto problematikou pojí.

Vzdělávací aktivity

Řada vězňů nemá dokončeno ani základní vzdělání, je tak pro ně velice těžké, téměř nemožné, se na trhu práce uplatnit. Pro možnou resocializaci je tak vzdělání velice důležité. Proto se klade v posledních letech důraz na vzdělávání vězňů v pracovních oborech s možností rekvalifikace či kvalifikace v řemeslech, či administrativně technických profesích.

Zvláštní důraz na vzdělávání (zejména pak na vzdělávání mladých vězňů a vězňů se speciálními potřebami) klade i Rada Evropy v čl. 28 Doporučení:

- Výchovu a vzdělávání pokládá za součást vězeňského režimu, přičemž vzdělávání by mělo požívat stejný status jako pracovní činnost, vězni však nesmí být finančně či jinak znevýhodněni za svou účast na vzdělávacích programech.
- Každý vězeňský ústav musí dát vězňům k dispozici knihovnu, která je dostatečně vybavena širokým spektrem rekreačních i vzdělávacích zdrojů, knih a jiných médií.
- Všude, kde je to možné, je třeba zajišťovat činnost vězeňské knihovny ve spolupráci s veřejnými knihovnami.
- Výchova vězňů by v rámci možností měla být:

- a) integrována do veřejného výchovně-vzdělávacího systému dané země, aby vězni po propuštění mohli bez potíží pokračovat ve svém vzdělávání a odborném výcviku,
- b) zajišťována pod záštitou externích výchovně-vzdělávacích institucí.

(Biedermanová, Petras , 2011)

Vzdělávání odsouzených je postaveno na roveň zaměstnání a může probíhat v pracovní době. Vzdělávání zajišťují vzdělávací střediska věznic. (Černíková, 2005)

Speciálně výchovné aktivity

Speciálními výchovnými aktivitami programu zacházení se rozumí individuální a skupinová speciální pedagogická a psychologická působení na odsouzené vedená kompetentními odbornými zaměstnanci (psychology, pedagogy, terapeuti, sociální pracovníky).

Jsou zaměřeny na (viz § 36 odst. 5 ŘVTOS):

- sociálně právní poradenství – např. výcvikový program pro nezaměstnané poskytuje návod jakým způsobem si najít práci,
- terapeutické programy – zejména sociální výcvik, psychoterapie, arteterapie, muzikoterapie,
- trénink zvládnání vlastní agresivity, nácvik komunikace.

Speciálně výchovné aktivity probíhají ve všech věznicích a vazebních věznicích, ale zejména v tzv. specializovaných odděleních. Tato oddělení se rozčleňují na: výkon trestu odsouzených s poruchami duševními a poruchami chování, s poruchami osobnosti a chování způsobených užíváním psychotropních látek, nebo s mentální retardací. Dále jsou to Specializovaná oddělení pro léčbu závislostí na psychotropních látkách a Specializovaná oddělení pro protialkoholní léčbu a léčbu patologického hráčství.

Jejich posláním je omezovat a snižovat nebezpečnost a pravděpodobnost recidivy u rizikových pachatelů trestné činnosti vykonávajících trest odnětí svobody a přispívat ke zvyšování ochrany společnosti po jejich návratu do občanského života. Cílem je pak vytvořit takový systém zacházení s odsouzenými, který působí směrem ke snižování

rizika páčání trestné činnosti a nabízí jim možnost změnit své chování a motivovat je k nápravě. (Nařízení č. 42, Sbíрка nařízení generálního ředitele VS ČR, 2009)

V současné profilaci vězeňství v různých typech věznic fungují tato specializovaná oddělení:

- oddělení pro výkon trestu odsouzených s mentální retardací,
- oddělení pro výkon trestu odsouzených s poruchou duševní a poruchou chování,
- oddělení pro výkon trestu odsouzených s poruchou osobnosti a chování způsobenou užíváním psychotropních látek

Některá specializovaná oddělení se zabývají výkonem ochranné léčby:

- oddělení výkonu trestu ochranné léčby protialkoholní a léčby patologického hráčství,
- oddělení specializované pro výkon ochranného léčení protitoxikomanického,
- oddělení specializované pro výkon sexuologického ochranného léčení, a specializované oddělení pro trvale pracovně nezařaditelné odsouzené:
- oddělení pro výkon trestu trvale pracovně nezařaditelných odsouzených

(Nařízení č. 42, Sbíрка nařízení generálního ředitele VS ČR, 2009)

Do oddělení pro výkon trestu odsouzených s mentální retardací jsou na základě doporučení odborné komise zařazováni rozhodnutím ředitele věznice odsouzení, vyžadující takové specifické metody zacházení, které zabrání zhoršování především jejich psychického stavu. Konkrétní formy a metody působení, ale i kritéria pro hodnocení programu zacházení jsou stanoveny speciálním pedagogem dle manuálu Specializovaného oddělení (SpO). Ten se vyjadřuje i k účasti těchto odsouzených na kulturních a sportovních akcích. Cílem tohoto oddělení je minimalizovat možnost zneužívání slabších odsouzených a umožnit handicapovaným odsouzeným výkon trestu odnětí svobody v prostředí, které nebude dále zhoršovat jejich psychický stav.

Do oddělení pro výkon ochranné léčby protialkoholní a léčby patologického hráčství jsou rozhodnutím ředitele věznice nebo Generálního ředitelství Vězeňské služby ČR

zařazování odsouzení, kterým byla soudem nařízena ochranná léčba protialkoholní především v ústavní formě nebo léčba patologického hráčství. Cílem oddělení je snaha získat a umět aplikovat u odsouzených dovednosti, potřebné pro život usnadňující abstinenci. Zvládnout rozsáhlou škálu dovedností, týkajících se zvládnání rizikových duševních stavů a různých forem sebeovlivnění. Dalším cílem je přehodnocení vztahu k alkoholu, poznávání nového životního stylu a získání kritického náhledu na svou závislost či abúzus a její souvislost s kriminální kariérou. Základem zacházení s výše uvedenými odsouzenými je režimově resocializační léčba s využitím adekvátních terapeutických technik (pracovní terapie, skupinová terapie, komunitní systém, individuální a skupinová psychoterapie, relaxační metody). (Manuál SpO, Věznice Heřmanice, 2012)

Specializované oddělení sexuologického ochranného léčení ve věznici Kuřim je jediné v českých věznicích. Vzniklo v roce 1997 a po léčebné stránce úzce spolupracuje s externími lékaři. Jsou zde umístěni odsouzení, kterým soud uložil po vykonání trestu odnětí svobody ústavní sexuologickou léčbu. Recidiva těchto osob je uváděna v materiálech věznice jako 5 %. Speciální výchovné aktivity probíhají individuální i skupinovou formou a zajišťují je specialisté z oddělení výkonu trestu. (<http://www.vscr.cz/veznice-kurim-46/zakladni-informace-173/charakteristika-veznice-kurim-2190>, dne 4.2.2013)

Zájmové aktivity

Řada vězňů na svobodě trávila svůj volný čas v různých hospodských zařízeních, konzumací alkoholu, drog, neuměla se zabavit, nudili se. Mnoho kriminologických výzkumů potvrzuje pasivní trávení volného času jako významný kriminogenní faktor.

Smyslem volnočasových programů realizovaných ve vězení je:

- naučit odsouzené trávit volný (mimopracovní) čas, aktivně a smysluplně a po propuštění z výkonu trestu změnit podstatně životní styl,
- ve výkonu trestu vyplnit čas odsouzených aktivní, smysluplnou činností zaměřenou na rozvoj osobnosti, udržení fyzické a psychické kondice, vytvoření kulturních návyků a potřeb.

Každá z českých věznic nabízí vězňům volnočasové aktivity podle svých stavebnětechnických, ale také personálních možností – od sportovního vyžití přes kulturní program až k rozvoji manuálních dovedností.

Oblast utváření vnějších vztahů

Jedná se o vytváření, udržování či posilování vazeb odsouzených s vnějším světem (k rodině, přátelům a známým mimo kriminální subkulturu), rozvíjení znalostí, dovedností, které jsou potřebné v občanské společnosti. Usnadní se tak návrat odsouzeného do civilního života a umožní znovuzачlenění do běžného „životního rytmu“.

Patří sem především diferencovaný způsob návštěv a styků odsouzeného s rodinou, který může být omezený časově i komunikačními prostředky, např. komunikace vedená pouze telefonem bez fyzického kontaktu až po možnost několikahodinové návštěvy manželky či družky bez jakéhokoliv dozoru v jistém soukromí (tzv. nestandardní návštěva), či přerušení trestu za účelem návštěvy rodiny. (Mezník, 1995)

Její důležitost se jeví zejména při zařazení vybraných odsouzených do tzv. výstupních oddělení věznic zpravidla šest měsíců před skončením výkonu trestu, ve kterých jsou odsouzení připravováni na život mimo věznici. Realizace těchto aktivit je nutná zejména v případě střednědobých a dlouhodobých trestů odnětí svobody s ohledem na negativní vliv prizonizace a institucionalizace a vzhledem k překotnému vývoji naší společnosti a jejích technických vymoženostech.

4. Prizonizace

Zacházení je tedy možno přiřadit ke zmíněné regulaci chování. Někdy je zacházení zaměňováno s působením proti tzv. „prizonizaci“. Vágnerová (2004) definuje prizonizaci jako adaptaci člověka na uvěznění a dělí ji na dvě významné složky: institucionalizaci a ideologizaci. Prizonizovaný člověk je výborně adaptovaný na přísně organizované a ve své podstatě nepřirozené podmínky života ve vězení. Pro instituci se tak stal v podstatě

„bezproblémovým“, avšak za cenu přizpůsobení se vězeňské subkultuře, předstírané poslušnosti a nepřírozeného chování. Ze své praxe vím, že takový vězeň je vězeňským personálem vnímán pozitivně, často je mu dáвана funkce jako např. „barákový“, což je tzv. mluvčí ubytovny, který je spojkou mezi vychovatelem a odsouzenými, je vychovatelovou „pravou“ rukou a usnadňuje mu práci. Je přitom prokázáno, že prizonizace výrazně snižuje pravděpodobnost úspěšného návratu jedince do normální společnosti. Může rovněž přispívat k výrazné radikalizaci vězeňské subkultury.

Institucionalizace je tedy adaptace člověka na vysoce organizovaný způsob života ve vězení, který je spojený se ztrátou samostatnosti, iniciativy a aktivity. Takový člověk reaguje na příkazy a limity určené z vnějšku, neumí se sám rozhodovat, plánovat si čas.

Ideologizace je označováno přijetí pravidel a norem vězeňského prostředí a akceptování skupinové identity vězně, která je spojená s vymezením hranice mezi identifikační skupinou a „nepřátelským“ personálem. Společně s přijetím této identity si odsouzení přisvojují také hodnoty skupiny a specifický vězeňský žargon (Čírtková, Červinka, 1994).

Podle Jiříčky (České Vězeňství, 2011/2, 14-16) je míra prizonizace odrazem míry kultury dané organizace, protože nastavením komunikace mezi vedením a personálem stejně jako mezi personálem a vězni, komunikace společných cílů, práce v týmech, předávání informací, způsob komunikace, pocit sounáležitosti a spoluodpovědnosti, to je určující pro ovlivňování kultury dané organizace.

5. Standardizované programy zacházení

V současnosti je zdůrazňována rehabilitační (regulativní, korektivní, resocializační) funkce trestu, jež usiluje o opětovné zařazení pachatele do společnosti na základě dosažené změny v jeho chování vyplývající z pochopení jeho problémů v sociálním kontextu. Tyto rehabilitační postupy při zacházení s pachateli, jak jsem již naznačila v kapitole č. 1, jsou ale náročné na odbornou úroveň personálu, tvorbu a realizaci jednotlivých programů zacházení, jsou i finančně nákladné a vyžadují účast řady expertů (psychologů, psychiatrů, pedagogů, sociálních pracovníků) a v neposlední řadě i samotných odsouzených (je

důležité je do příslušných programů vhodně namotivovat ke spolupráci). Z tohoto důvodu je struktura zaměstnanců ve vězeňství problematická. V roce 2009 bylo zařazeno pouze 1 166 zaměstnanců ve vzdělávacích či výchovných funkcích (což představovalo cca 11 % z celkového počtu všech zaměstnanců), zatímco v administrativních funkcích to bylo cca 13 %. Na služebních místech „strážný“ (včetně justiční stráže) bylo zařazeno 41 % příslušníků vězeňské služby, v dozorčí službě bylo ustanoveno cca 18 % příslušníků. (Statistická ročenka VS ČR za rok 2009. GŘ VS ČR, účelová publikace, str. 12).

Systém standardizovaných programů by měl navazovat na klasifikační principy hodnotícího nástroje SARPO, což je nový nástroj na hodnocení rizik a potřeb odsouzených, který začala vyvíjet před lety VS ČR a PMS ČR. VS ČR dále obsahově a elektronicky modifikovala nástroj pro zavedení do penitenciární praxe. Jde o hodnocení rizikových oblastí odsouzeného (tzv. kriminogenní faktory) a jeho silných stránek (tzv. protektivní faktory) v souvislosti s eventualitou pozdější recidivy. Tento nástroj by měl být v budoucnu základem pro stanovení vhodné klasifikace a směru zacházení. Ovšem domnívám se, že vzhledem ke krátké době jeho fungování není jeho relevance statických a dynamických faktorů pro odhad rizika selhání odsouzeného po propuštění z výkonu vazby ověřena na dostatečně rozsáhlém vzorku odsouzených.

Ve standardizovaných programech se pracuje s jasně definovanými cílovými skupinami odsouzených. Základním cílem je aplikovat konkrétně zaměřené, strukturované, odzkoušené moderní penitenciární programy pro vybrané cílové skupiny odsouzených a rizikové pachatele. V těchto programech je primárně kladen důraz na snížení rizika opakování trestného činu. Jejich funkčnost souvisí s předem stanoveným standardizovaným postupem, který je postupně ověřován a následně zaváděn do praxe.

Standardizovány jsou především takové programy, které se zaměřují na snižování rizika recidivy u odsouzených:

- za sexuálně motivované trestné činy,
- za násilné trestné činy včetně domácího násilí,
- za nenásilné trestné činy (např. krádež, dopravní nehody),
- za trestné činy spáchané pod vlivem návykových látek,
- připravujících se na propuštění z výkonu trestu odnětí svobody.

5.1 Program 3Z

Program 3Z (Zastav se, Zamysli se a Změň se) byl adaptován týmem vězeňských a probačních pracovníků za vedení předních anglických lektorů programu Stop, Think and Change, od roku 2011 funguje i v českých věznicích. Je zaměřen na vícekrát trestané odsouzené s převážně majetkovou trestnou činností před podmíněným propuštěním, staví na kognitivně-behaviorálních základech. Vede ho vyškolená lektorská dvojice zaměstnanců věznic, zpravidla 2x ročně, ve skupině je 12 odsouzených.

Jedná se o skupinový program a pracuje se v něm se skupinovou dynamikou, která může procesu změn jednotlivých odsouzených napomoci, ale také ji brzdí. Proto program 3Z vyžaduje sehraný tým dvou osob, tzv. trenérů (lektorů), kteří ho vedou společně. (České vězeňství, č. 2/2011)

Lektoři také provádějí výběr a posouzení odsouzených ve věznicích k zařazení do programu 3Z. V každém ze sezení, vždy po úvodním cvičení, lektori (trenéři) spolu s odsouzenými shrnují hlavní body předchozího sezení, opakuji probrané pojmy a seznamují se s aktuálními cíli. Následuje vlastní práce s odsouzenými dle níže uvedených témat, a to buď formou skupinové nebo individuální práce, za pomoci a pod dohledem lektorů. Negramotným osobám lektori pomáhají při zápisu odpovědí. Na závěr každého sezení dochází ke shrnutí nově nabytých poznatků. (Biedermanová, Petras, 2011)

5.2 GREPP

GREPP I.

Jde o intenzivní reedukační program (GREPP – zkratka z angl. reedukační psychologický program zaměřený na práci s vinou), který je tedy pojatý jako vzdělávací program nikoli terapeutický. Cílovou skupinou jsou pachatelé odsouzení za trestné činy páchané na dětech, týrání dětí, komerční sexuální zneužívání dětí i sexuální zneužívání dětí bez komerčního aspektu, nebyla – li jim soudně nařízená ochranná léčba a pachatelé odsouzení za trestné činy spáchané na dětech bez sexuálního podtextu.

Program je krátkodobý, trvá 7 týdnů a probíhá 2x ročně pro odsouzené do věznice s dozorem (Věznice Nové Sedlo) a 2x ročně pro odsouzené do věznice s ostrahou (Věznice Heřmanice). Ve skupině je cca 12 odsouzených.

GREPP II.

Tento program navazuje na program GREPP I., je tedy zaměřený na stejnou cílovou skupinu. Jde však již o program dlouhodobý (10 měsíců) a psychoterapeuticky zaměřený, jehož cílem je snížení rizika recidivy po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. Hlavním pilířem naplňování hlavních i dílčích cílů specializovaného zacházení je tak pravidelná, systémová skupinová práce, využívající prvků skupinové dynamiky, vzájemného ovlivňování, ale také principů individuálního přístupu. Tento program byl realizován zatím pouze jednou, a to ve Věznici Heřmanice, jelikož jeho naplnění závisí na zájmu odsouzených, kteří prošli GREPPem I. a chtějí v práci na sobě pokračovat. Jedním z kritérií pro přijetí do tohoto programu je také dobrovolnost odsouzeného a přijetí viny v trestném činu, který spáchal.

Terapeutický proces je rozdělen dle Manuálu GREPP II. do tří fází – první tzv. přípravná, jejímž cílem je posoudit vhodnost odsouzeného pro skupinovou práci, jeho motivovanost a vhodnost pro zapojení do programu. V závěru přípravné fáze je na základě provedeného vstupního hodnocení proveden konečný výběr odsouzených pro další fáze programu a odsouzení podepisují kontrakt. Druhá fáze je výcviková, kdy probíhá vlastní skupinová práce s odsouzenými a třetí, závěrečná fáze se zaměřuje na vyhodnocení programu na odsouzeného, kdy je stanoven další postup práce v kontextu programu zacházení s odsouzeným, případně další postup po ukončení výkonu trestu odnětí svobody.

5.3 Program TP 21 Junior

V červenci 2011 byl program TP 21 Junior začleněn do příloh NGR č. 35/2011 jako standardizovaný program. Je zaměřený na problematiku snižování násilí mezi mladistvými odsouzenými ve věznici. Hlavním cílem programu je snížení agresivních projevů chování vůči spoluodsouzeným a zaměstnancům, motivovat zařazené mladistvé odsouzené k vytvoření pozitivního náhledu na nevhodnost řešení konfliktních a

zátěžových situací agresivním jednáním, uvědomit si vlastní zodpovědnost za své jednání a porušování zásad společenského chování. (Manuál Věznice Všechny, 2009)

Probíhá zpravidla 2x ročně a u většiny mladistvých dochází po jeho absolvování ke snížení problémů s násilným, agresivním jednáním.

5.4 Doživotně odsouzení

Model dlouhodobého zacházení s kategorií doživotně odsouzených vězňů, orientovaného na snižování jejich nebezpečnosti běžel pilotně od července 2009 ve věznicích Valdice, Karviná a Mírov a od roku 2012 je zaveden do praxe. Stěžejní část projektu je práce s trestnou činností odsouzených, postojem odsouzeného k ní, jak se vyrovnat s vinou apod. Do projektu je zapojena většina doživotně odsouzených vězňů, ovšem ne u všech je zapojení aktivní. Realizace aktivit projektu je v současné době též poznamenána ztíženou personální situací ve věznicích.

5.5 Program zaměřený na pachatele násilí

S využitím poznatků a zkušeností z oblasti práce s pachateli různých forem násilí (specializované oddělení, externí organizace) byl připraven terapeutický program pro pachatele (obecného) násilí. Jeho cílem je určení hlavní příčiny rizikovosti odsouzeného jako pachatele domácího násilí a/nebo jiných forem násilného chování, získání adekvátního náhledu na spáchanou trestnou činnost a změna postojů souvisejících s páčáním trestné činnosti. Pilotní terapeutický program pro skupinu 30 pachatelů násilí proběhl od 1. 6. 2010 do 30. 5. 2011 ve Věznici Vinařice, nyní v této věznici program funguje již jako standardizovaný.

V současnosti je záměr VS ČR zavedení specializovaných standardizovaných programů do praxe jedním z cílů rehabilitační funkce trestu, jež usiluje o opětovné zařazení pachatele do společnosti na základě dosažené změny v jeho chování vyplývající z pochopení jeho problémů v sociálním kontextu. Proto je škála těchto programů stále rozšiřována (např. pro pachatele dopravních nehod apod.).

6 Vliv věznění na psychiku odsouzeného

Vyšetřovací vazba i samotný výkon odnětí svobody znamenají výrazný zásah do prožívání člověka. Přerušuje se sociální a citové vazby (s rodinou, přáteli, spolupracovníky ap.), stereotypy, působí na vězně nové vlivy a tlaky (prizonizace, každodenní monotónnost, deprivace podnětů ap.). Jde o velmi významný zásah do života jedince, dlouhodobý stres. Platí to především pro prvovězněné, ti prožívají tzv. „šok z izolace“ (Sochůrek, 2002-I). Je tedy pochopitelné, že se zvyšuje riziko duševní poruchy a onemocnění.

Podle Rotha (in Heretik, 1994) 15 – 20% vězňů v USA trpí závažnou psychopatologií vyžadující psychiatrickou intervenci, z nichž asi v 5% byly konstatovány psychózy. Podle jiných průzkumů (Heretik, 1994, 1995) „až u 70-80% vězňů bylo možné diagnostikovat sociopatii a v 45 % závažné problémy s abúzem alkoholu nebo drog“.

Nejčastější psychopatologické reakce vyskytující se u jedinců ve vazbě či ve výkonu trestu:

1. Abnormní reakce – především ve vazbě jsou častými tzv. vazební psychózy, např. Ganserův syndrom – absurdní, nesprávné odpovědi na jednoduché a jednoznačné otázky, Puerilizmus – infantilní chování, Pseudodemence – chování podle vlastní představy o obraze duševní nemoci. Jde o účelové, nevědomé reakce, jejichž cílem je získat nějakou výhodu (zastavení stíhání, reklasifikace trestného činu apod.). (Heretik, 1994)

Sochůrek uvádí (2002-II) jako častou abnormální reakci především u mladistvých a psychicky oslabených vězňů, suicidální (sebevražedné) jednání a automutilaci (sebepoškozování). Cílem takového chování je především získat nějakou výhodu, např. umístění v nemocnici, změnu režimu, nebo také uvolnění nahromaděné tenze u odsouzeného, kterému chybí přirozené stimuly a ventily. (Heretik, 1994). Mají různý rozsah, od drobných popálenin, pořezání předloktí, zápěstí, polykání různých předmětů, většího počtu léků, sypání tuhy do očí nebo vpravování náplně propisovacích tužek do spojivkového vaku (Sochůrek, 2002-II.) až po astmatické záchvaty, epileptické záchvaty, sebevraždy, časté u abuzérů drog či tzv. bilanční sebevraždy.

2. Homosexualita a sexuální deviace – vyskytuje se především u antisociálních osobností, bez morálních zábran, které připouštějí jakoukoli alternativu náhradního sexuálního uspokojení. Častá je také homosexuální prostituce za drogy či jiné výhody ve vězeňském prostředí. Podle Sochůrka (2007-III) se k homosexuálnímu chování přiznalo 35 – 38 % trestanců.

3. Alkoholismus a toxikománie – vězení je prostředím, kde abúzus drog nebo závislost na nich favorizuje a experimentující či zneužívající, závislý jedinec v tomto prostředí nenachází negativní postoj. Podle výzkumu Drtila a Sochůrka (Sochůrek, 2002-II, 2007-III) u 31 % vězňů bylo právě vězeňské prostředí tím prvním pro zkušenost s drogou. V současné době však toto procento klesá. Motivačními zdroji takového chování jsou reakce na deprivaci, vyplnění zážitkového vakua, imitace zkušenějších vězňů. Drogy jsou ve vězeňské hodnotové hierarchii velmi vysoko a fungují jako neoficiální platidlo. Kvalifikovaný odhad skutečného stavu abuzérů nebo závislých specialisty věznic je kolem 46 % (Sochůrek, 2007-III).

4. Psychogenní psychózy – nejčastěji jde o reaktivní deprese a paranoidní vývoj. Vězeňské paranoidní psychózy se vyznačují akutním začátkem, bouřlivým průběhem a anxiózní náladou. (Heretík, 1994)

Podle Čepeláka (in Sochůrek, 2002-I) lze adaptaci na podmínky výkonu trestu odnětí svobody rozdělit do pěti základních typů:

1. Realistické přizpůsobení – jde o sociálně a psychicky zralého a odolného jedince, který se vůči zátěži orientuje na vyhlídku podmíněčného propuštění a na základě hlubšího sebepoznání ke změně chování.
2. Agresivně nepřátelské přizpůsobení – namířeno proti personálu či spoluvězňům. Jde o ironizování, zesměšňování, zastrašování, fyzické napadání druhých. Zde je výchovná práce velmi náročná, kde je na místě analýza příčin takového chování (mnohdy až do dětství).
3. Přizpůsobení se nepřiměřenou kompenzací – jde o chování a vystupování „velkého zločince“, vychloubání své dosavadní kriminální „kariéry“, ale v podstatě si není jist sám sebou.

4. Přizpůsobení se nepřiměřenou projekcí – je nejjednodušší způsob zacházení s pocitem viny. Obviňování druhého, vyhýbání se odpovědnosti s argumentem, že za trestný čin může někdo jiný.
5. Přizpůsobení se únikem – únik do denního snění. Tato adaptace bývá často spojena s požíváním alkoholu, drog, léků, snadno může vyústit do vzniku závislosti.

V roce 2002 byl Sienkiewicz – Hipplerovou proveden výzkum (Forensische Psychiatrie und Psychotherapie, 2002, 9(2)) pod pojmem „Velká osobnost vrahů“, šlo o kvalitativní analýzu snů vězňených pachatelů. V tomto výzkumu byly analyzovány sna 10 uvězněných mužů, použitím TAT testu. Jako nejmarkantnější se projevíly potřeby bezpečí a spolusdílení. Převažujícími pocity, které byly vyjádřeny ve snech, byly frustrace, ztráta, agrese, nebezpečí a strach o ztrátu života. Pocity, které dominovaly ve výzkumu tedy byly hlavně hrozba, strach, smutek. Sny odrážely také nedostatek uspokojení. Kvalitativní analýza snů odsouzených tedy zdůrazňuje interakci mezi faktem věznění a obsahem a strukturou snů.

O vlivu věznění na ženy i muže, jejich fyzické i duševní zdraví se přesvědčili také Lindquist, Lattimore a kol. v roce 2004 v USA (National Criminal Justice Reference Service, 2010). V tomto výzkumu za použití testů SF – 12 (míra fyzického zdraví) a GSI (míra psychického zdraví) a srovnávání v obdobích nejprve 30 dní po propuštění, pak 3 měsíce, 9 měsíců a nakonec 15 měsíců po propuštění. Zajímavé je, že u žen dle výsledků testů byla zjištěna větší stabilita duševního stavu v průběhu času. Po celé časové období na SF-12 rozsahu duševního zdraví a GSI ženy skórovaly významně níže než muži ve všech časových obdobích po propuštění. Ženy výrazně méně užívaly hodnocení kritérii „vynikající“ nebo „velmi dobře“. Zároveň ženy hlásily významně nižší SF-12 skóre u fyzického zdraví, což koresponduje s výrazně vyšším počtem fyzických zdravotních diagnóz. U fyzického zdraví se diagnózy týkaly především astmatu, chronické bolesti zad, vysoký krevní tlak, artritida, hepatitida typu B, C, srdeční potíže, diabetes, tuberkulóza, HIV/AIDS.

7 Specifikace podmínek ve věznici s dozorem, s ostrahou

Do věznice s dozorem (zákon č. 40/2009 sb., § 56, ods. 2,b) soud zpravidla zařadí pachatele, „kterému byl uložen trest za přečin spáchaný z nedbalosti a který již byl ve výkonu trestu pro úmyslný trestný čin, nebo pachatele, kterému byl uložen trest za úmyslný trestný čin ve výměře nepřevyšující tři léta a který dosud nebyl ve výkonu trestu pro úmyslný trestný čin“. Do tohoto typu věznice se nezdá dostávat odsouzený, který si odpykával trest odnětí svobody ve věznici s ostrahou a tzv. se „prouklízel“ do nižšího typu věznice. Takto se označuje mezi zaměstnanci věznice odsouzený, který je institucionalizovaný, plní si vzorně své povinnosti a zaměstnanci o něm téměř neví. Dle zákona 40/2009 Sb., §57, ods. 2, může soud rozhodnout o přeřazení do mírnějšího typu věznice tehdy, jestliže chování odsouzeného a způsob, jakým plní své povinnosti, odůvodňují závěr, že přeřazení přispěje k jeho nápravě.

Do věznice s ostrahou soud zpravidla zařadí pachatele (zákon č. 40/2009 Sb., § 56 ods.2,c), kterému byl trest uložen za úmyslný trestný čin a nejsou zároveň splněny podmínky pro umístění do věznice s dozorem nebo se zvýšenou ostrahou, a pachatele, který byl odsouzen pro přečin spáchaný z nedbalosti a nebyl zařazen do výkonu trestu odnětí svobody do věznice s dohledem nebo s dozorem“. I v tomto případě lze přeřadit odsouzeného ze zvýšené ostrahy do ostrahy za příkladné plnění svých povinností.

Každá diferenciac má svá specifika. Ve své výzkumné části se zabýváme srovnáním vlivu věznění na psychiku odsouzených zařazených do výkonu trestu s dozorem a do výkonu trestu s ostrahou. Jedním z rozdílů těchto diferenciací je například vystrojování. Oblečení každého člověka vyjadřuje jeho autonomii, odlišení se od ostatních, může být také vyjádřením určitého filozofického postoje, sounáležitost s určitou skupinou lidí (tzv. punk, metalisti, underground apod.), jejich kulturou, hodnotami. Každá uniformovanost v podstatě potlačuje individualitu člověka, zařazuje ho mezi „masy“ ostatních, definuje ho jako jednoho z mnoha. V mírnějším typu diferenciací, tedy ve věznici s dozorem mohou mít odsouzení vlastní oděv v době návštěv, na bohoslužbách, akcích mimo věznici pořádaných v rámci programu zacházení, ve výstupním oddělení v mimopracovní době. V ostraze mohou mít odsouzení pouze sportovní oděv a obuv při tělovýchovných a

sportovních aktivitách. Ve všech ostatních časech mají odsouzení na sobě tzv. sintry, což je vězeňské oblečení a vězeňskou obuv.

Dalším nejmarkantnějším rozdílem mezi těmito diferenciacemi je v míře povoleného pohybu a v míře střežení. Nemožnost pohybu a svobody je jedním ze základních prostředků trestu odnětí svobody pro naplnění cíle potrestání. Má ale také nejrazantnější vliv na psychiku odsouzeného. Odsouzení zařazení do dozoru zpravidla pracují na nestřežených pracovištích mimo věznici pod dohledem zaměstnance VS ČR. Návštěvy se uskutečňují zpravidla bez dohledu zaměstnance VS ČR. Naopak odsouzení v ostraze mohou návštěvy realizovat zpravidla pod dohledem zaměstnance VS ČR a pracují uvnitř věznice nebo na střežených pracovištích mimo věznici.

Na základě výše uvedeného se domníváme, že odsouzení zařazení do věznice s dozorem budou věznění zvládat s menšími obtížemi než zařazení do ostrahy.

8. Metodologický rámec výzkumu

8.1 Problém, cíle, hypotézy

Tento výzkum se zabývá kvalitou psychického stavu a zvládnání zátěže u odsouzených, srovnáním odsouzených zařazených do dozoru a do ostrahy. V předchozí teoretické části jsme se věnovali tématům, která souvisí s kvalitou psychického stavu a s možnými aspekty věznění. Kvalita psychického stavu jako taková je zařazována mezi ostatní dimenze kvality života.

V empirické části předpokládáme, že kvalita psychického stavu spolu se subjektivními potížemi a používáním pozitivních strategií při zátěži bude negativně ovlivněna především způsobem věznění, kdy jde o rozdílný přístup k určitému typu vězně (ostraha x dozor), délkou trestu, kdy je jedinec vystaven dlouhodobější zátěži a působení možných negativních vlivů vězení, ale je také vystaven u delších trestů (v ostraze) demotivaci pro změnu. Předpokládáme, že se výsledky respondentů ostrahy a dozoru budou od sebe významně odlišovat.

Cíle:

1. Analyzovat profil souboru z hlediska jednotlivých dimenzí kvality psychického stavu získaných dotazníkem SUPOS-7, porovnat je s normálním rozložením dimenzí v populaci, porovnat soubory ostraha a dozor mezi sebou.
2. Analyzovat profil souboru z hlediska psychoticismu, extra – introverze, neuroticismu získaných dotazníkem DOPEN, porovnat je s normálním rozložením v populaci, porovnat soubory ostraha a dozor mezi sebou.
3. Analyzovat SVF 78 profil u jednotlivých souborů – dozor, ostraha, porovnat je s normálním rozložením v populaci a porovnat je mezi sebou.
4. Prokázat statisticky významný vztah mezi soubory – ostraha a dozor v jednotlivých vyšetřovacích metodách – suma SUPOS-7, dimenze DOPEN, dimenze SVF 78.
5. Analyzovat koreláty uvnitř souboru ostraha a uvnitř souboru dozor.

Hypotézy:

H1: Existuje statisticky významný vztah mezi sumou SUPOS-7 a délkou trestu (DT).

H2: Existuje statisticky významný vztah mezi sumou SUPOS-7 a neuroticismem.

H3: Existuje statisticky významný vztah mezi sumou SUPOS-7 a negativními strategiemi zvládání stresu.

H4: Existuje statisticky významný vztah mezi negativními strategiemi zvládání stresu a délkou trestu.

H5: Existuje statisticky významný vztah mezi negativními strategiemi zvládání stresu a neuroticismem.

Všechny hypotézy byly proponovány zvlášť pro dozorovou skupinu odsouzených a zvlášť pro ostrahovou skupinu odsouzených.

8. 2 Aplikovaná metodika

8. 2. 1 Zkoumaný vzorek a postup získávání dat

Nejprve jsem požádala ředitele Věznice Heřmanice vrchního radu PaedDr. Petra Kadlece o svolení výzkum provést. Samotný výzkum byl proveden u odsouzených zařazených do věznice s ostrahou ve Věznici Heřmanice, na oddílech A2 a A1 v rámci aktivit jako např. relaxace. Po rozdělení dotazníků a psacích potřeb jsem jim řekla instrukci k vyplnění dle manuálu. Snažila jsem se dohlédnout na to, aby byly vyplněny vždy všechny položky jednotlivých testů. Na oddíle pro zařazené odsouzené s dozorem ve spolupráci s tavním panem psychologem PhDr. Josefem Sýkorou, který s respondenty jednotlivé testy provedl v rámci svého času pro pohovory s odsouzenými. Probandi byli obeznámeni s účelem výzkumu, jeho cíli, zpracováním informací z dotazníků a především byli ujištěni o anonymitě dat a dobrovolnosti jejich účasti na výzkumu. Výběr souboru byl nahodilý. V podstatě na oddíle A2, kde pracovně působím, dotazníky vyplnila převážná část odsouzených zařazených do ostrahy, cca 45 odsouzených, zbylých 15 bylo náhodně vybráno z oddílu A1 podle toho, kdo z nich chtěl. U obou souborů byl počet respondentů 60, ale u souboru s dozorem jsem musela testy 6 respondentů vyřadit, jelikož některé

odpovědi zcela chyběly nebo byly zaškrtnuty nejasně. Z výše uvedených důvodů pro srovnání obou souborů byly náhodně odebrány odpovědi 6 respondentů ze souboru ostraha.

Tab. č. 6: Popis souboru odsouzených zařazených do výkonu trestu v ostraze

ostraha	60			prům.	prům.
	počet	nejmlad.	nejstar.	DT/měs.	AS/měs.
20-29	5	20	28	32	17
30-39	27	30	38	42	28
40-49	19	40	49	59	31
50-59	9	50	59	64	30

Tab. č. 7: Popis souboru odsouzených zařazených do výkonu trestu v dozoru

dozor	54			prům.	prům.
	počet	nejmlad.	nejstar.	DT/měs.	AS/měs.
20-29	24	20	29	37	13
30-39	13	30	39	37	19
40-49	13	43	49	35	23
50-59	4	50	57	47	27

8. 2. 2 Dotazníky

Ve výzkumu na téma Psychika odsouzených ve věznicích s ostrahou jsme použili kvantitativní metodologický přístup. Celý výzkum byl postaven na třech dotaznících- SUPOS 7, který postihuje strukturu a dynamiku psychických vztahů, SVF 78, jež zjišťuje strategii zvládnání stresu a DOPEN ke zjištění míry neuroticismu – extraverze a psychoticismu. K dotazníkům jsme zjistili další data o respondentovi (věk, délka trestu odnětí svobody, aktuální délka ve výkonu trestu). Všechny tři dotazníky jsme používali ve formátu tužka-papír. Dotazníky nyní krátce popíšu.

Dotazník SUPOS 7

Autor dotazníku Oldřich Mikšík (1993) zde pojímá psychický stav jako dynamickou veličinu. Při jejím hodnocení je postihována hladina obecné aktivace psychické činnosti, svérázné psychické vyladění, a to vzhledem k situačním komplexům, na jejichž základě je daný psychický stav aktualizován, i k interakčním důsledkům, ke kterým vede. Aktualizovaný psychický stav určuje prožívání a odpověďové chování hlavně v kritériích jeho rychlosti, intenzity a koordinovanosti.

SUPOS 7 je výsledkem faktorové a multivariační analýzy široce ověřovaných škál adjektiv postihujících jednotlivé konkrétní symptomy psychických prožitků, pocitů a stavů subjektu. Ve svém komplexu umožňují postihovat psychický stav podle proporcionálního zastoupení následujících komponent v jeho celkové, integrované struktuře v aktualizovaném stavu:

- PE- psychická pohoda (pocit spokojenosti, příjemného naladění). Zde jde o to, nakolik se daný jedinec cítí svěžím a spokojeným, psychicky vyrovnaným a klidným.
- A- aktivnost činnost (pocit síly a energie). Jde o zvýrazněnou pohotovost k aktivní interakci s dynamikou situačních proměnných.
- O- impulzivita, odreagování se (náladovost, výbušnost, podrážděnost). Jde o neřízené, spontánní uvolňování energetického napětí a psychických tenzí.
- N- psychický nepokoj, rozlada (psychický a motorický neklid, rozmrzelost). Typ psychické tenze, kdy člověk nenachází ventily pro její uvolňování.
- U- úzkostné očekávání, obavy (nejistota, úzkostná nálada). Jde o astenické prožívání psychického napětí při nejistém nebo ohrožujícím vývoji situace, jemuž chybí pohotovost k interakci v určitém směru.
- D- psychická deprese, pocit vyčerpání (pesimismus, apatie). Komplex pocitů a stavů, pro které je charakteristická snížená pohotovost k interakci se situačními proměnnými.

- S- sklíčenost (smutný, osamělý). Jde o pasivní prožívání negativních důsledků prodělané psychické zátěže, působením situačních proměnných.
- Σ - celková kvalita psychického stavu. Tato suma je sycena všemi položkami dotazníku SUPOS 7.

Respondent zakroužkoval příslušnou položku vzhledem k obvyklému prožívání uvedených pocitů. Celkové hrubé skóry pro každou komponentu získám prostým součtem zatřesených hodnot, sytících tu kterou komponentu.

Dotazník Strategie zvládání stresu- SVF 78

Dotazník SVF (Stressverarbeitungsfragebogen) je vícedimenzionální sebezpozorovací inventář zachycující individuální tendence pro nasazení různých způsobů reagování na stres v zátěžových situacích. Dotazník obsahuje 13 dimenzí a 78 položek. Každá položka je ve formě výroku typu: „Když jsem něčím nebo někým poškozen(a), vnitřně rozrušen(a), nebo vyveden(a) z míry ...“ doplněna určitou reakcí, k níž respondent volí odpověď na škále čítající 5 variant (vůbec ne, spíše ne, možná, pravděpodobně, velmi pravděpodobně). Dotazník popisuje 13 různých dimenzí:

1. Podhodnocení – ve srovnání s ostatními si přisuzovat menší míru stresu
2. Odmítání viny – zdůraznit, že nejde o vlastní odpovědnost
3. Odklon – odklon od zátěžových aktivit/situací, případně příklon k situacím inkompatibilním se stresem
4. Náhradní uspokojení – obrátit se k pozitivním aktivitám či situacím
5. Kontrola situace – analyzovat situaci, plánovat a uskutečnit jednání za účelem kontroly a řešení problému
6. Kontrola reakcí – zajistit nebo udržet kontrolu vlastních reakcí
7. Pozitivní sebeinstrukce – přisuzovat sobě kompetenci a schopnost kontroly
8. Potřeba sociální opory – přání zajistit si pohovor, sociální oporu a pomoc
9. Vyhybání se – předsevzetí zamezit zátěžím nebo se jim vyhnout

10. Úniková tendence – tendence (rezignační) vyváznout ze zátěžové situace
11. Perseverace – nedokázat se myšlenkově odpoutat, ulpívat na jedné myšlence
12. Rezignace – vzdávat se s pocitem bezmocnosti, beznaděje
13. Sebeobviňování – připisovat zátěže vlastnímu chybnému jednání

Vyhodnocení SVF 78 probíhá na úrovni jednotlivých subtestů, kdy sečtením bodových hodnot v každém sloupci získám hrubý skóre subtestu. Pomocí tabulek jsme převedli hrubý skóre na T-skóre v testovém profilu. Sečtením výsledků skóre subtestů 1,2,3,4,5,6 a 7, následným vydělením 7 jsme získali Pozitivní strategie – POZ. Sečtením skóre subtestů 10,11,12 a 13 a následným vydělením 4 jsme získali Negativní strategie – NEG při zvládnutí stresu.

Dotazník DOPEN

Třetím dotazníkem, který byl použit v rámci mé testovací baterie je dotazník DOPEN od autorů Imricha Ruisela a Jozefa Müllnera. Zaměření tohoto dotazníku vychází z teorie osobnosti H. J. Eysencka, který ve své teorii vychází z předpokladu, že lidská osobnost je tvořena dvojicí dimenzí, a to extravertí-introvertí a neuroticismem (labilitou) – stabilitou (Smékal, 2002). Samotný dotazník se skládá ze souboru 86 otázek. Na všechny tyto otázky mají respondenti na výběr pouze dvě odpovědi ANO/NE. Každá otázka spadá do jedné ze čtyř posuzovaných škál, kterými jsou:

P – psychoticismus – samotářský, lhostejný k lidem, nepřizpůsobivý, krutý, nelidský, citově plochý, nesoucitný, vyhledávající vzrušení, nepřátelský k lidem, agresivní, milující neobvyklé výstřední věci (20 otázek)

E – extroverze – preferující společnost, stabilní, komunikativní, nemá rád čtení a samostatné studium, vyhledává změnu, touží po vzrušení, impulsivní, pohotový, lehkomyšlný, má tendence k agresivitě, lehce ztrácí trpělivost (26 otázek)

N – neuroticismus – sklony k úzkosti, starostem, náladovosti a depresím, může trpět různými psychosomatickými poruchami, bývá přehnaně emotivní, lehce reaguje na různé podněty a těžce se uklidňuje, horší přizpůsobivost, rigidita (26 otázek)

L – tzv. lži skór (14 otázek)

8.2.3 Použité metody zpracování dat

Při vyhodnocování všech tří typů dotazníků jsme postupovali dle manuálů k nim vydaných. Následné výsledky jsme zprůměrovali. Dalším krokem bylo jejich porovnání s normou a mezi sebou v rámci jednoho druhu testu dozor – ostraha. Jednotlivé dotazníky z baterie testů ostraha jsme za pomoci Studentova T-testu porovnali se svými protějšky z baterie testů dozor. Výsledky jsme následně zpracovali do grafické podoby pomocí programů řady Microsoft Office 2010, a to konkrétně za použití programů Microsoft Excel a Microsoft Word.

V druhé fázi zpracování dat jsme pro zjištění možných korelací mezi sumou SUPOS a délkou trestu, jednotlivými komponentami dimenze DOPEN a jednotlivými komponentami dimenze SVF 78 použili Pearsonův korelační koeficient.

8.2.4 Symbolika výsledkové části

SD- směrodatná odchylka

AS- aktuální délka pobytu

DT- délka trestu odnětí svobody

SVF 78

AM – průměr normy

1 PO- podhodnocení

SUPOS-7

2OV- odmítání viny

PE–psychická pohoda

3 O- odklon

A- aktivnost, činnost

4 NU- náhradní uspokojení

O- impulzivita, odreagování se

5 KS- kontrola situace

N- psychický nespokoj, rozlad

6 KR- kontrola reakce

U- úzkostné očekávání, obavy

7 PS- pozitivní sebeinstrukce

D- psychická deprese, pocit vyčerpání

8 PSO- potřeba sociální opory

S- sklíčenost

9 Vs- vyhýbání se

Σ - suma SUPOS-7

10 UT- úniková tendence

11 PE- perseverace

POZ. – pozitivní strategie

12 R- resignace

NEG. – negativní strategie

13 S- sebeobviňování

9 Výsledky výzkumu

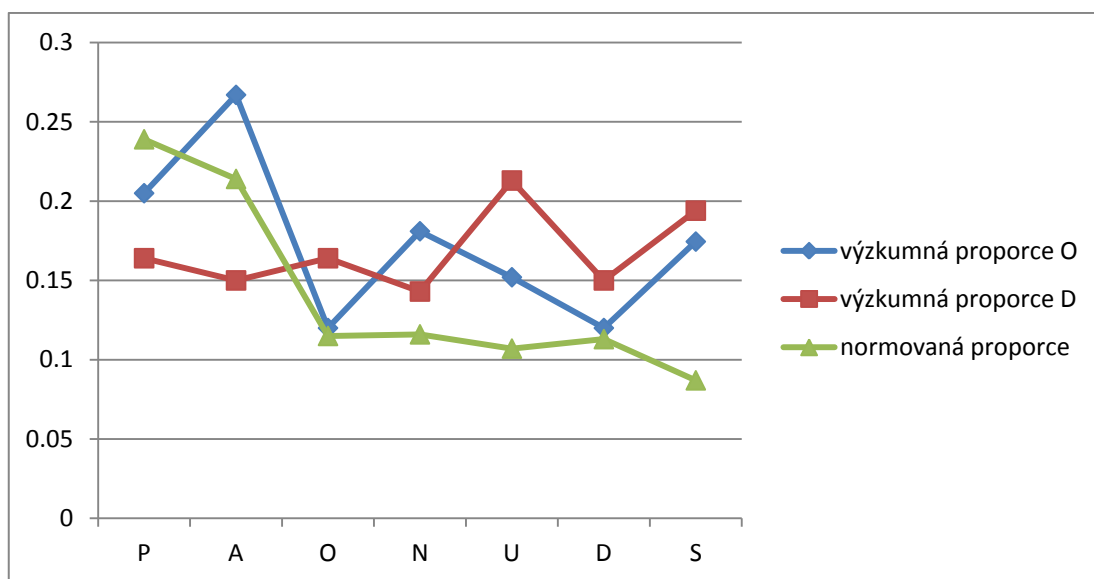
9.1 testový profil z hlediska SUPOS-7

Pro zjištění proporcionálního zastoupení jednotlivých komponent ve struktuře psychického stavu jsme vypočítali aritmetické průměry naměřených skóre v jednotlivých dimenzích, které jsme následně vydělili sumou. Suma je součtem všech komponent dotazníku. Tyto vypočítané výzkumné proporce nám umožnily porovnat je s normovanými proporcemi pomocí jejich rozdílů a následného porovnání se směrodatnou odchylkou.

Tab. č.8: testový profil SUPOS 7

komponenta	P	A	O	N	U	D	S
výzkumná proporce O	0,205	0,267	0,12	0,181	0,152	0,12	0,1745
výzkumná proporce D	0,164	0,15	0,164	0,143	0,213	0,15	0,194
normovaná proporce	0,239	0,214	0,115	0,116	0,107	0,113	0,087
směr.odch. SD	0,119	0,078	0,055	0,055	0,05	0,056	0,065
rozdíl O	0,034	0,049	0,005	0,065	0,045	0,007	0,0875
rozdíl D	0,075	0,064	0,049	0,027	0,106	0,037	0,107

Graf č. 1: testový profil SUPOS 7

Z tabulky č. 7 i jejího grafického znázornění na grafu č. 1 lze vidět, že hodnoty překročily směrodatnou odchylku od normy u komponenty N a S u ostrahey. Více než dvojnásobek směrodatné odchylky od normy byl překročen u komponenty U u dozoru, dále byla překročena směrodatná odchylka u komponenty S v dozorovém souboru.

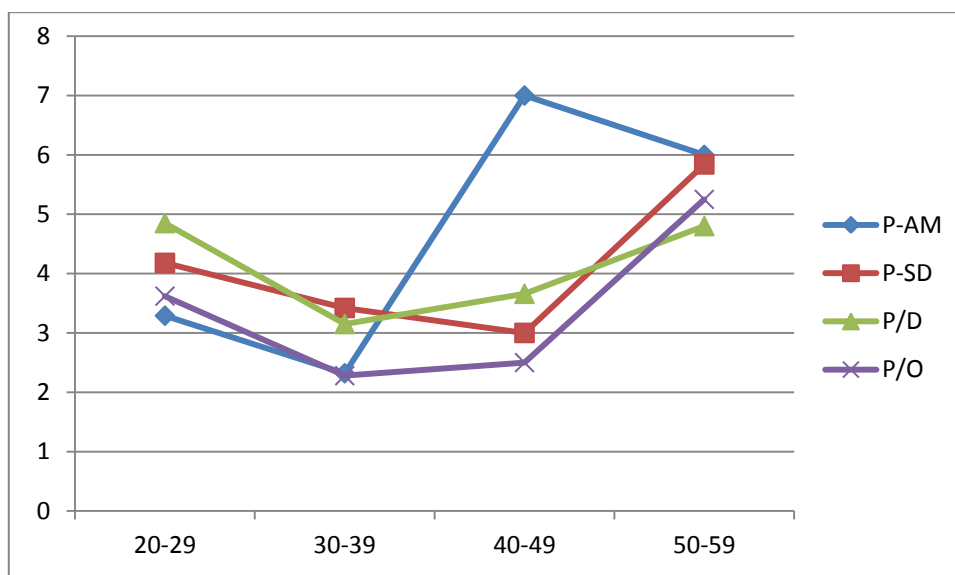
9.2 testový profil z hlediska DOPEN

Jelikož má dotazník DOPEN normy stanovené vzhledem k různým věkovým kategoriím, rozřídili jsme testované soubory do 4 kategorií (viz. tabulka č. 8). Následně jsme porovnali aritmetické průměry naměřených hodnot obou souborů s normami pro dané věkové skupiny pro jednotlivé dimenze DOPEN.

Tab. č.9: testový profil z hlediska DOPEN-psychoticismus

věk	P-AM	P-SD	P/D	P/O	rozdíl D	rozdíl O
20-29	3,29	2,32	7	6	3,71	2,71
30-39	4,18	3,42	3	5,84	1,18	1,66
40-49	4,85	3,15	3,66	4,8	1,19	0,05
50-59	3,62	2,28	2,5	5,25	1,12	1,63

Graf č. 2: testový profil z hlediska DOPEN-psychoticismus

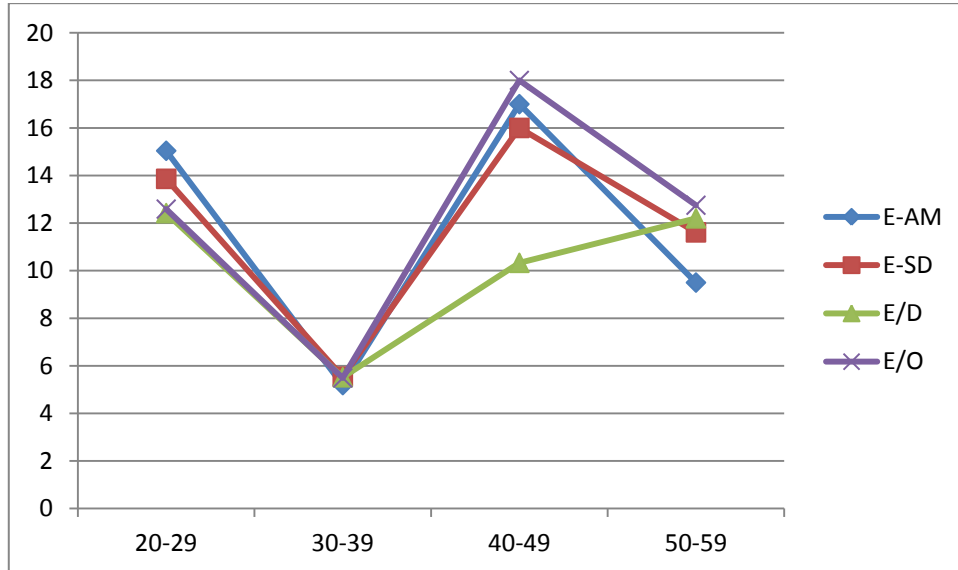

Hodnota směrodatné odchylky faktorupsychoticismu byla překročena u obou souborů (ostraha i dozor) u věkové kategorie 20 – 29 let.

Tab. č.10: testový profil z hlediska DOPEN-extraverze

věk	E-AM	E-SD	E/D	E/O	rozdíl D	rozdíl O
20-29	15,04	5,19	17	9,5	1,96	5,54
30-39	13,86	5,54	16	11,61	2,14	2,25
40-49	12,42	5,52	10,33	12,2	2,09	0,22
50-59	12,59	5,49	18	12,75	5,41	0,16

Graf č. 3: testový profil z hlediska DOPEN-extraverze

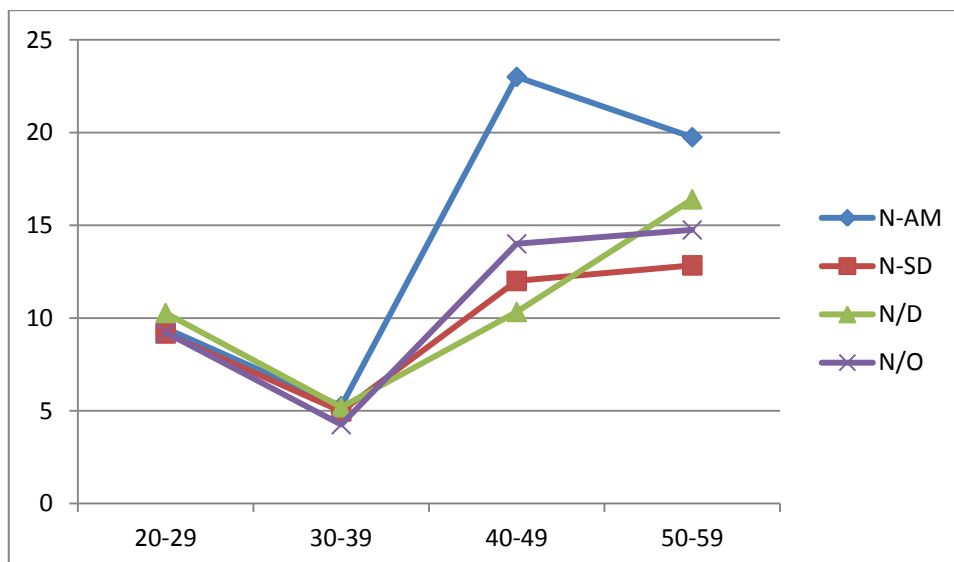

Hodnota směrodatné odchylky od normy u faktoru extraverze byla překročena pouze u věkové kategorie 20 – 29 let u ostrahového souboru.

Tab. č.11: testový profil z hlediska DOPEN-neuroticismus

věk	N-AM	N-SD	N/D	N/O	rozdíl D	rozdíl O
20-29	9,45	5,25	23	19,75	13,55	10,3
30-39	9,17	4,97	12	12,84	2,83	3,67
40-49	10,27	5,19	10,33	16,4	0,06	6,13
50-59	9,22	4,25	14	14,75	4,78	5,53

Graf č. 4: testový profil z hlediska DOPEN-extraverze

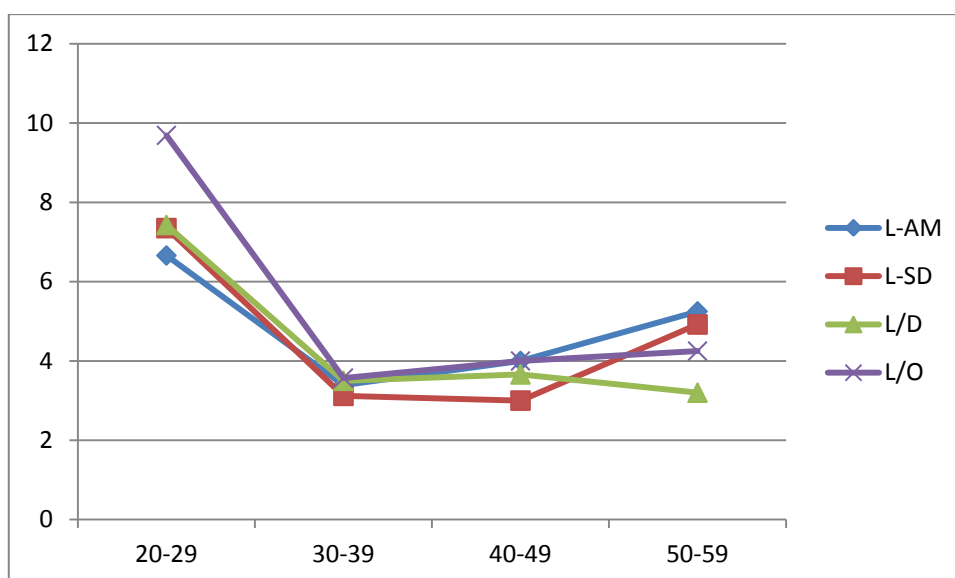

Hodnoty odchýlení od normy u kategorie neuroticismu byly překročeny více než dvojnásobně u věkové kategorie 20 – 29 u souboru z dozoru a téměř dvojnásobně u ostražky. Dále byla lehce překročena odchylka ve věkové kategorii 50 – 59 let u obou souborů a ve věkové kategorii 40 – 49 u ostražkového souboru.

Tab. č.12: testový profil z hlediska DOPEN-lži skóre

věk	L-AM	L-SD	L/D	L/O	rozdíl D	rozdíl O
20-29	6,66	3,39	4	5,25	2,66	1,41
30-39	7,35	3,12	3	4,92	4,35	2,43
40-49	7,43	3,5	3,66	3,2	3,77	4,23
50-59	9,69	3,57	4	4,25	5,69	5,44

Graf č. 5: testový profil z hlediska DOPEN-lži skóre

Z výše uvedené tabulky č. 11 i grafu č. 5 je patrné, že směrodatná odchylka byla překročena u obou souborů ve věkové kategorii 50 – 59 let, 40 – 49 let a u dozorového souboru také u věku 30 – 39 let.

9.3 testový profil z hlediska dimenze SVF 78

V následující tabulce a v grafickém ztvárnění je vidět srovnání hrubých skóre mezi zkoumanými soubory a normou. Hrubé skóre jsou aritmetické průměry jednotlivých subtestů. Při porovnání rozdílů se směrodatnou odchylkou vidíme, že u dozorového souboru byly hodnoty překročeny hned u více strategií – NU (náhradní uspokojení), Vs (vyhýbání se), UT (únikové tendence) i když zde jen o 0,02, dále So (sebeobviňování), u pozitivních i negativních strategií zvládání stresu. U ostrahového souboru byl vyšší dosažený skór získán jen u strategie Vyhýbání se. Vyšší dosažený skór u jednotlivých strategií znamená vyšší frekvenci jejího užívání. Z výsledků je zřejmé, že nejčastěji používanou strategií při zvládání stresu je Vyhýbání se. U dozorového souboru také Náhradní uspokojení, méně časté je pak Sebeobviňování a Únikové tendence. V součtu jsou více užívané u obou souborů negativní strategie. Z grafu je zřejmé, že strategie zvládání stresu jsou u dozorového souboru oproti normálnímu souboru užívány všechny ve zvýšené míře.

Tab. č.13: testový profil z hlediska dimenze SVF 78

	1 PO	2 OV	3 O	4 NU	5 KS	6 KR	7 PS	8 PSO	9 Vs	10 UT	11 Pe	12 R	13 So	POZ	NEG
ostraha	10,73	10,73	11,73	11,15	15,86	17,68	15,47	12,72	17,38	11,3	16,41	9,7	12,97	13,25	12,5
dozor	14,85	12,24	15,12	15,88	19,35	18,48	17,91	16,44	18,91	11,8	15,24	9,77	16,31	15,67	13,27
AM	10,67	11,41	11,69	8,42	16,84	15,27	16,71	11,57	11,44	7,35	13,61	7,17	9,81	12,47	9,49
SD	4,45	3,61	3,61	4,65	3,68	4,01	3,92	4,9	4,86	4,43	5,54	3,75	3,8	2,29	3,4
rozdíl O	0,06	0,68	0,04	2,73	1	2,41	1,24	1,15	5,94	3,95	2,8	2,53	3,16	0,78	3,01
rozdíl D	4,18	0,83	3,43	7,46	2,51	3,21	1,2	4,87	7,47	4,45	1,63	2,6	6,5	3,2	3,78

Graf č. 6: testový profil z hlediska dimenze SVF 78

9.4 Signifikantnost rozdílů ve vybraných dimenzích mezi soubory ostraha a dozoru

V této fázi jsme se pokusili zjistit signifikantnost rozdílů v jednotlivých dimenzích výše zmiňovaných dotazníků. Nejprve jsme u každých, takto zkoumaných souborů dat, za pomoci Fisherova F-testu určili, jaký druh Studentova T-tesu použijí pro zjištění signifikantnosti rozdílů v souborech. První zkoumanou komparací ostraha versus dozor byla suma SUPOS.

Tab. č.14: Dvouvýběrový t-test pro sumu SUPOS

	<i>sum.sup-d</i>	<i>sum sup-o</i>
Stř. hodnota	37,88888889	42,31481481
Rozptyl	208,2515723	190,2197764
Pozorování	54	54
Hyp. rozdíl stř. hodnot	0	
Rozdíl	106	
	-	
t Stat	1,629305303	
P(T<=t) (1)	0,053108381	
t krit (1)	1,659356034	
P(T<=t) (2)	0,106216763	
t krit (2)	1,982597262	

Jelikož je absolutní hodnota t Stat < t krit (2), není mezi měřenými soubory signifikantní rozdíl.

Tab. č.15: Dvouvýběrový t-test pro psychoticismus

	<i>P o</i>	<i>Pd</i>
Stř. hodnota	5,648148148	3,87037
Rozptyl	12,94933613	5,360238
Pozorování	54	54
Hyp. rozdíl stř. hodnot	0	
Rozdíl	90	
t Stat	3,053059277	
P(T<=t) (1)	0,001489174	
t krit (1)	1,661961085	
P(T<=t) (2)	0,002978349	
t krit (2)	1,986674497	

Jelikož není absolutní hodnota t Stat < t krit (2), je mezi měřenými soubory signifikantní rozdíl. Pokud se podíváme na hrubé skóry psychoticismu obou souborů, zjistíme, že největší rozdíl mezi soubory je ve věkové kategorii 50-59 let. U ostrahového souboru právě v této kategorii je také největší hodnota průměrné délky trestu (64 měs.) a když se podíváme do tabulky naměřených hodnot o souboru (věk, DT), zjistíme, že právě v této kategorii jsou tresty nejdelší. Lze tedy usuzovat, že vysoká délka trestu se může významně

podílet na míře psychotocismu odsouzeného, který je trestem takto „deformován“, trpí nedostatkem citů, empatie je hostilní k druhým, je samotářský. (Eysenck, 1976)

Tab. č.16 : Dvouvýběrový t-test pro extraverzi

	<i>Eo</i>	<i>Ed</i>
Stř. hodnota	11,96296	18,16666667
Rozptyl	34,26275	15,27358491
Pozorování	54	54
Hyp. rozdíl stř. hodnot	0	
Rozdíl	92	
t Stat	-6,47718	
P(T<=t) (1)	2,26E-09	
t krit (1)	1,661585	
P(T<=t) (2)	4,53E-09	
t krit (2)	1,986086	

Jelikož není absolutní hodnota $t \text{ Stat} < t \text{ krit (2)}$, je mezi měřenými soubory signifikantní rozdíl. Srovnáním rozdílu mezi ostrahovým a dozorovým souborem (při srovnání hrubých skóre extraverze) jsme zjistili, že vyšší skóre extraverze je vždy u dozorového souboru. Tento fakt může být ovlivněn vyšším počtem mladých dospělých v souboru, ale také lepšími podmínkami věznění, kratšími tresty.

Tab. č.17: Dvouvýběrový t-test pro neuroticismus

	<i>No</i>	<i>Nd</i>
Stř. hodnota	14,94444444	12,87037037
Rozptyl	26,54402516	24,49231307
Pozorování	54	54
Hyp. rozdíl stř. hodnot	0	
Rozdíl	106	
t Stat	2,133444696	
P(T<=t) (1)	0,017597628	
t krit (1)	1,659356034	
P(T<=t) (2)	0,035195256	
t krit (2)	1,982597204	

Jelikož není absolutní hodnota $t \text{ Stat} < t \text{ krit (2)}$, je mezi měřenými soubory signifikantní rozdíl. Hodnoty hrubých skóre jsou vždy vyšší u ostrahového souboru, což si můžeme

vysvětlovat horšími podmínkami věznění, delšími tresty, zátěžovějšími spoluodsouzenými (recidivisti, vliv prizonizace atp.), u dozorového souboru je vyšší hodnota pouze u věku 20-29 let.

Tab. č.18: Dvouvýběrový t-test pro neuroticitismus

	<i>Lo</i>	<i>Ld</i>
Stř. hodnota	4,8148148	3,87037
Rozptyl	8,7952481	4,34137
Pozorování	54	54
Hyp. rozdíl stř. hodnot	0	
Rozdíl	95	
t Stat	1,9148357	
P(T<=t) (1)	0,029261	
t krit (1)	1,6610518	
P(T<=t) (2)	0,058522	
t krit (2)	1,985251	

Jelikož je absolutní hodnota $t \text{ Stat} < t \text{ krit (2)}$, není mezi měřenými soubory signifikantní rozdíl.

Další zkoumanou komparací souboru Ostraha a Dozor jsou jednotlivé komponenty dimenze SVF 78.

Tab. č.19 : Dvouvýběrový t-test pro Podhodnocení

	<i>1 PO-o</i>	<i>1 PO-d</i>
Stř. hodnota	10,77777778	14,85185185
Rozptyl	19,83647799	38,01537386
Pozorování	54	54
Hyp. rozdíl stř. hodnot	0	
Rozdíl	96	
t Stat	3,936109468	
P(T<=t) (1)	7,83812E-05	
t krit (1)	1,660881441	
P(T<=t) (2)	0,000156762	
t krit (2)	1,984984263	

Jelikož není absolutní hodnota $t_{Stat} < t_{krit} (2)$, je mezi měřenými soubory signifikantní rozdíl. Při srovnání s hrubými skóry komponenty podhodnocení lze zjistit vyšší hodnoty u dozorového souboru. Odsouzení zařazení v dozoru mají tedy vyšší tendenci podhodnocovat vlastní reakce nebo je hodnotit příznivěji než vězni ostrahové věznice. Zajímavým zjištěním je, že všechny komponenty dimenze SVF 78, u kterých je mezi soubory rozdíl, vykazují vyšší skóre u dozorového souboru. Všechny komponenty patří mezi pozitivní strategie zvládání stresu, kromě sebeobviňování, které jediné je negativní strategií, u které dozorový soubor také vykázal vyšší hodnoty než ostrahový. Lze si to vysvětlit menším vlivem prizonizace na dozorové odsouzené, kratšími tresty, příznivějšími podmínkami na oddíle.

Tab. č.20 : Dvouvýběrový t-test pro Odmítání viny

	<i>2 OV-o</i>	<i>2 OV-d</i>
Stř. hodnota	10,53703704	12,24074074
Rozptyl	19,61180992	25,88434661
Pozorování	54	54
Hyp. rozdíl stř. hodnot	0	
Rozdíl	104	
	-	
t Stat	1,856109496	
P(T<=t) (1)	0,033134502	
t krit (1)	1,659637437	
P(T<=t) (2)	0,066269004	
t krit (2)	1,983037471	

Jelikož je absolutní hodnota $t_{Stat} < t_{krit} (2)$, není mezi měřenými soubory signifikantní rozdíl. Respondenti obou souborů mají tedy zhruba stejný postoj odmítání viny, chybí jim vlastní zodpovědnost za situaci, ve které se nachází. U vězňů obecně je známa externalizace viny, vidí ji v okolí nikoli u sebe sama.

Tab. č.21: Dvouvýběrový t-test pro Odklon

	3 O-o	3 O-d
Stř. hodnota	12,07407407	15,12962963
Rozptyl	23,91893781	24,37910552
Pozorování	54	54
Hyp. rozdíl stř. hodnot	0	
Rozdíl	106	
	-	
t Stat	3,230890921	
P(T<=t) (1)	0,000822086	
t krit (1)	1,659356034	
P(T<=t) (2)	0,001644173	
t krit (2)	1,982597204	

Jelikož není absolutní hodnota $t \text{ Stat} < t \text{ krit (2)}$, je mezi měřenými soubory signifikantní rozdíl. Tato strategie je opět častější u dozorových vězňů, vyjadřuje odvrácení zátěže, ale také tendence navodit psychické stavy, které stres zmírňují. Připomínáme vysoký počet mladých dospělých v tomto souboru (20-29 let).

Tab. č.22: Dvouvýběrový t-test pro Náhradní uspokojení

	4 NU-o	4 NU-d
Stř. hodnota	11,35185185	15,88888889
Rozptyl	42,87386443	46,77987421
Pozorování	54	54
Hyp. rozdíl stř. hodnot	0	
Rozdíl	106	
	-	
t Stat	3,521153858	
P(T<=t) (1)	0,000317452	
t krit (1)	1,659356034	
P(T<=t) (2)	0,000634903	
t krit (2)	1,982597204	

Jelikož není absolutní hodnota $t \text{ Stat} < t \text{ krit (2)}$, je mezi měřenými soubory signifikantní rozdíl. I tato strategie se vyskytuje ve vyšší míře u dozorového souboru, tito vězni mají tendenci k jednání, které je zaměřeno k sebezpeření vnějšími odměnami (ve vězeňském prostředí se nabízí odměnění cigaretou, kávou či drogami).

Tab. č.23: Dvouvýběrový t-test pro Kontrolu situace

	5 KS-o	5 KS-d
Stř. hodnota	15,72222222	19,35185185
Rozptyl	30,61949686	23,59084556
Pozorování	54	54
Hyp. rozdíl stř. hodnot	0	
Rozdíl	104	
		-
t Stat	3,622581094	
P(T<=t) (1)	0,000226466	
t krit (1)	1,659637437	
P(T<=t) (2)	0,000452932	
t krit (2)	1,983037471	

Jelikož není absolutní hodnota $t \text{ Stat} < t \text{ krit (2)}$, je mezi měřenými soubory signifikantní rozdíl. Opět se častěji vyskytuje u dozorového souboru, tito odsouzení analyzují aktuální situaci, její vznik, plánují opatření ke zlepšení situace či stavu.

Tab. č.24: Dvouvýběrový t-test pro Kontrolu reakcí

	6 KR-o	6 KR-d
Stř. hodnota	17,51851852	18,48148148
Rozptyl	20,02795248	6,329839273
Pozorování	54	54
Hyp. rozdíl stř. hodnot	0	
Rozdíl	83	
		-
t Stat	1,378326013	
P(T<=t) (1)	0,085903398	
t krit (1)	1,663420175	
P(T<=t) (2)	0,171806795	
t krit (2)	1,988959743	

Jelikož je absolutní hodnota $t \text{ Stat} < t \text{ krit (2)}$, není mezi měřenými soubory signifikantní rozdíl.

Tab. č.25: Dvouvýběrový t-test pro Pozitivní sebeinstrukce

	7 PS-o	7 PS-d
Stř. hodnota	15,18518519	17,90740741
Rozptyl	19,28581412	15,0290007
Pozorování	54	54
Hyp. rozdíl stř. hodnot	0	
Rozdíl	104	
	-	
t Stat	3,414912852	
P(T<=t) (1)	0,000455467	
t krit (1)	1,659637437	
P(T<=t) (2)	0,000910934	
t krit (2)	1,983037471	

Jelikož není absolutní hodnota $t \text{ Stat} < t \text{ krit (2)}$, je mezi měřeními soubory signifikantní rozdíl. Opět vyšší výskyt u dozorových odsouzených, jde o kladné postoje a myšlenky zvyšující sebedůvěru, o sugesci nevzdat se, protipólem je rezignace. Tento fakt by mohl opět svědčit o lepších podmínkách věznění, menším vlivu prizonizace, souvislost s kratšími tresty.

Tab. č.26: Dvouvýběrový t-test pro Potřeba sociální opory

	8 PSO-o	8 PSO-d
Stř. hodnota	12,90740741	16,44444444
Rozptyl	29,70824598	29,2327044
Pozorování	54	54
Hyp. rozdíl stř. hodnot	0	
Rozdíl	106	
	-	
t Stat	3,385539773	
P(T<=t) (1)	0,000498603	
t krit (1)	1,659356034	
P(T<=t) (2)	0,000997205	
t krit (2)	1,982597204	

Jelikož není absolutní hodnota $t \text{ Stat} < t \text{ krit (2)}$, je mezi měřeními soubory signifikantní rozdíl. U dozorových respondentů je vyšší tendence hledat sociální oporu, potřeba navázat

kontakt s druhými. Ze své praxe vím, že nejsou tolik uzavřeni do sebe, nemají ještě tak časté paranoidní reakce jako ostrahoví vězni.

Tab. č.27 : Dvouvýběrový t-test pro Vyhýbání se

	9 Vs-o	9 Vs-d
Stř. hodnota	17,33333333	18,90740741
Rozptyl	20,41509434	12,23654787
Pozorování	54	54
Hyp. rozdíl stř. hodnot	0	
Rozdíl	100	
	-	
t Stat	2,024275092	
P(T<=t) (1)	0,022804223	
t krit (1)	1,660234327	
P(T<=t) (2)	0,045608447	
t krit (2)	1,983971466	

Jelikož není absolutní hodnota $t \text{ Stat} < t \text{ krit (2)}$, je mezi měřenými soubory signifikantní rozdíl. U této strategie je mezi soubory rozdíl v hrubých skórech velmi malý. Domníváme se, že vyhýbání se zátěži je poměrně častou strategií u odsouzených obecně, u mladších může být propojená se strategií podhodnocení, u starších bychom viděli souvislost se zvýšeným psychoticismem a také vyšším lži – skóre (viz. výsledky DOPEN).

Tab. č.28: Dvouvýběrový t-test pro Únikové tendence

	10 UT-o	10 UT-d
Stř. hodnota	11,48148148	11,7962963
Rozptyl	11,83927324	21,9011181
Pozorování	54	54
Hyp. rozdíl stř. hodnot	0	
Rozdíl	97	
t Stat	-0,39826944	
P(T<=t) (1)	0,345653423	
t krit (1)	1,660714611	
P(T<=t) (2)	0,691306847	
t krit (2)	1,984723136	

Jelikož je absolutní hodnota $t_{Stat} < t_{krit} (2)$, není mezi měřenými soubory signifikantní rozdíl.

Tab. č.29: Dvouvýběrový t-test pro Perseveraci

	11 Pe-o	11 Pe-d
Stř. hodnota	16,27777778	15,24074074
Rozptyl	37,86477987	46,67679944
Pozorování	54	54
Hyp. rozdíl stř. hodnot	0	
Rozdíl	105	
t Stat	0,828811882	
P(T<=t) (1)	0,204545479	
t krit (1)	1,659495384	
P(T<=t) (2)	0,409090957	
t krit (2)	1,982815217	

Jelikož je absolutní hodnota $t_{Stat} < t_{krit} (2)$, není mezi měřenými soubory signifikantní rozdíl.

Tab. č.30: Dvouvýběrový t-test pro Rezignaci

	12 R-o	12 R-d
Stř. hodnota	9,944444444	9,777777778
Rozptyl	15,48742138	17,72327044
Pozorování	54	54
Hyp. rozdíl stř. hodnot	0	
Rozdíl	106	
t Stat	0,212523357	
P(T<=t) (1)	0,416053455	
t krit (1)	1,659356034	
P(T<=t) (2)	0,832106911	
t krit (2)	1,982597204	

Jelikož je absolutní hodnota $t_{Stat} < t_{krit} (2)$, není mezi měřenými soubory signifikantní rozdíl.

Tab. č.31 : Dvouvýběrový t-test pro Sebeobviňování

	13 So-o	13 So-d
Stř. hodnota	13,31481481	16,31481481
Rozptyl	34,18204053	20,59713487
Pozorování	54	54
Hyp. rozdíl stř. hodnot	0	
Rozdíl	100	
	-	
t Stat	2,978587684	
P(T<=t) (1)	0,001817045	
t krit (1)	1,660234327	
P(T<=t) (2)	0,003634089	
t krit (2)	1,983971466	

Jelikož není absolutní hodnota $t \text{ Stat} < t \text{ krit (2)}$, je mezi měřenými soubory signifikantní rozdíl. Vyšší výskyt dle hrubých skóre u dozorových odsouzených napovídá, že jde o sklon ke sklíčenosti, přisuzování chyb vlastnímu jednání. Opět vidíme možnou souvislost s nižšími tresty, také v tomto souboru nejsou tolik částí recidivisti.

Tab. č.32: Dvouvýběrový t-test pro Pozitivní strategie zvládání stresu

	POZ-o	POZ-d
Stř. hodnota	13,26944444	15,67574074
Rozptyl	7,870726101	14,19919095
Pozorování	54	54
Hyp. rozdíl stř. hodnot	0	
Rozdíl	98	
	-	
t Stat	3,763965483	
P(T<=t) (1)	0,000142545	
t krit (1)	1,660551218	
P(T<=t) (2)	0,000285091	
t krit (2)	1,984467404	

Jelikož není absolutní hodnota $t \text{ Stat} < t \text{ krit (2)}$, je mezi měřenými soubory signifikantní rozdíl. Už z výsledků subtestů pozitivních strategií je tento výsledek logický. Větší výskyt pozitivních strategií si lze vysvětlit menším vlivem prizonizace na dozorové odsouzené, kratšími tresty, příznivějšími podmínkami na oddíle.

Tab. č.33: Dvouvýběrový t-test pro Negativní strategie zvládání stresu

	NEG-o	NEG-d
Stř. hodnota	12,64351852	13,28240741
Rozptyl	10,45660814	15,71237334
Pozorování	54	54
Hyp. rozdíl stř. hodnot	0	
Rozdíl	102	
	-	
t Stat	0,917759324	
P(T<=t) (1)	0,180454951	
t krit (1)	1,659929976	
P(T<=t) (2)	0,360909903	
t krit (2)	1,983495205	

Jelikož je absolutní hodnota t Stat < t krit (2), není mezi měřenými soubory signifikantní rozdíl.

Z výše uvedených naměřených hodnot je zřejmé, že většina komponent dimenze SVF 78 i dimenze DOPEN je u obou souborů rozdílných. Když srovnáme hrubé skóry naměřené u obou souborů v jednotlivých oblastech dimenze SVF 78, zjistíme, že hodnoty dozorového souboru převyšují zejména u podhodnocení, odklonu, náhradního uspokojení, kontroly situací, pozitivní sebeinstrukce, potřeba sociální opory, vyhýbání se, sebeobviňování, ale i u součtu pozitivních strategií zvládání stresu. Pokud se dále podíváme na věkovou strukturu skupiny, zjistíme, že v ostrašovaném souboru je 5 respondentů ve věku 20-29 let oproti tomu v dozorovém souboru je v tomto věku 24 respondentů. Domníváme se, že tento fakt výrazně ovlivnil výše vypočítané výsledky.

9.5 Koreláty uvnitř souboru Ostraha

Dalším předmětem výzkumu bylo zjištění možných korelací mezi sumou SUPOS a délkou trestu, jednotlivými komponentami dimenze DOPEN a jednotlivými komponentami dimenze SVF 78. Pro tento výpočet korelace jsme použili Pearsonův korelační koeficient. Všechny korelace byly provedeny pro celý vzorek a to na hladině významnosti $\alpha=0,05$. Kritická hodnota korelačního koeficientu je $r_{0,05}=0,250$. Z uvedených výsledků vyplývá, že

na hladině významnosti $\alpha=0,05$ je statisticky významná korelace sumy SUPOS a komponenty KR (Kontrola reakcí) z dotazníku SVF 78. Jedná se o negativní korelaci, což znamená, že se zvyšujícím se prožíváním situací a se zvyšující se intenzitou pocitů se u odsouzených zeslabuje užívání Kontroly reakcí, jako strategie zvládnání stresu. Dále se také se zvyšující se intenzitou prožívání zeslabují pozitivní strategie zvládnání stresu, stresových situací. Jiné statisticky významné korelace se neprokázaly.

Tab. č.34 : Korelace mezi sumou SUPOS-7 a délkou trestu, komponentami DOPEN a komponentami SVF 78

proměnná	sum. SUPOS
DT	0,0652426
DOPEN P	0,1398639
E	-0,087646
N	-0,078954
L	-0,010372
SVF 78 PO	-0,066049
OV	-0,120024
O	-0,116361
NU	-0,16427
KS	-0,134403
KR	-0,29468
PS	-0,161402
PSO	-0,090575
Vs	-0,019836
UT	0,0362641
Pe	-0,082607
R	0,0862049
So	0,0469197
POZ	-0,281084
NEG	-0,016476

Výpočtem korelací mezi pozitivní strategií zvládnání stresu a věkem, délkou trestu a jednotlivými komponentami dimenze DOPEN nebyly prokázány žádné statisticky významné korelace.

Tab. č.35: Korelace mezi POZ. SVF 78 a věkem, délkou trestu a dimenzí DOPEN

proměnná		POZ
věk		-0,0888
DT		-0,15434
DOPEN	P	-0,11386
	E	0,089549
	N	0,189216
	L	-0,02361

Výpočtem korelací mezi negativními strategiemi zvládání stresu a věkem, délkou trestu a jednotlivými komponentami dimenze DOPEN byla prokázána statisticky významná pozitivní korelace u komponenty lži-skóre. Znamená to tedy, že se zvyšujícím se používáním negativních strategií zvládání stresu (únikové tendence, perseverace, rezignace a sebeobviňování) se také zvyšuje lži-skóre.

Tab. č.36: Korelace mezi NEG. SVF 78 a věkem, délkou trestu a dimenzí DOPEN

proměnná		NEG
věk		0,1198307
DT		-0,12889
DOPEN	P	0,1223612
	E	-0,039553
	N	-0,098923
	L	0,2560998

9.6 Koreláty uvnitř souboru Dozor

Také u souboru Dozor jsme zjišťovali možné korelace mezi sumou SUPOS a délkou trestu, jednotlivými komponentami dimenze DOPEN a jednotlivými komponentami dimenze SVF 78. Pro tento výpočet korelace jsme opět použili Pearsonův korelační koeficient. Všechny korelace byly provedeny pro celý vzorek a to na hladině významnosti $\alpha=0,05$. Kritická hodnota korelačního koeficientu je $r_{0,05}=0,250$. Z uvedených výsledků

vyplývá, že na hladině významnosti $\alpha=0,05$ u tohoto souboru není žádná statisticky významná korelace.

Tab. Č. 37: Korelace mezi sumou SUPOS-7 a délkou trestu, komponentami DOPEN a komponentami SVF 78

proměnná	sum. SUPOS
DT	-0,050031
DOPEN P	-0,157433
E	0,0628952
N	-0,056214
L	0,0039045
SVF 78 PO	-0,132935
OV	-0,108591
O	-0,050901
NU	-0,133749
KS	-0,026889
KR	-0,131016
PS	0,004197
PSO	-0,064405
Vs	0,0076415
UT	-0,117681
Pe	-0,113399
R	-0,147313
So	-0,084442
POZ	0,018873
NEG	0,185935

Výpočtem korelací mezi pozitivní strategií zvládnání stresu a věkem, délkou trestu a jednotlivými komponentami dimenze DOPEN nebyly prokázány žádné statisticky významné korelace.

Tab. Č.38 : Korelace mezi POZ. SVF 78 a věkem, délkou trestu a dimenzí DOPEN

proměnná		POZ
věk		-0,0783
DT		-0,09795
DOPEN	P	-0,14491
	E	0,089167
	N	-0,01362
	L	0,123676

Výpočtem korelací mezi negativními strategiemi zvládání stresu a věkem, délkou trestu a jednotlivými komponentami dimenze DOPEN nebyla prokázána statisticky významná korelace.

Tab. Č. 39: Korelace mezi NEG. SVF 78 a věkem, délkou trestu a dimenzí DOPEN

proměnná		NEG
věk		-0,152109
DT		0,1566117
DOPEN	P	-0,026451
	E	-0,238195
	N	-0,074861
	L	0,1638346

9.7 K platnosti hypotéz

Pro tuto práci jsme si stanovili celkem 5 hypotéz:

H1: Existuje statisticky významný vztah mezi sumou SUPOS-7 a délkou trestu (DT).

Korelační analýzou jsme zjistili, že mezi těmito položkami není statisticky významná souvislost. Můžeme tedy říct, že tato hypotéza není platná, a to ani u dozorového ani u ostrahového souboru.

H2: Existuje statisticky významný vztah mezi sumou SUPOS-7 a neuroticismem.

Tato hypotéza se korelační analýzou nepotvrdila ani u jednoho souboru. Není tedy platná.

H3: Existuje statisticky významný vztah mezi sumou SUPOS-7 a negativními strategiemi zvládnání stresu.

Tato hypotéza se korelační analýzou nepotvrdila ani u jednoho souboru. Nicméně jsme zjistili statisticky významný vztah mezi sumou SUPOS – 7 a Kontrolou reakcí u ostrahového souboru (viz. s. 63) . Jelikož je korelace s minusovou hodnotou, znamená to tedy, že se zvyšujícím se emočním prožíváním odsouzeného se snižuje kontrola vlastního reagování. Dále se jako statisticky významná ukázala korelace sumy SUPOS - 7 a pozitivních reakcí na stres (viz. s. 63), opět u ostrahového souboru a opět s mínusem, což tedy znamená, že se zvyšujícím se emočním prožíváním se snižuje užívání pozitivních strategií reagování ve stresových situacích.

H4: Existuje statisticky významný vztah mezi negativními strategiemi zvládnání stresu a délkou trestu.

Tato hypotéza se korelační analýzou nepotvrdila ani u jednoho souboru. Není tedy platná.

H5: Existuje statisticky významný vztah mezi negativními strategiemi zvládnání stresu a neuroticismem.

Tato hypotéza se korelační analýzou také nepotvrdila. Není tedy platná ani u ostrahového ani u dozorového souboru. Nicméně byla zjištěna statistická významnost u vztahu mezi negativními strategiemi zvládnání stresu a komponentou Lži-skóre u ostrahového souboru (viz. s. 64). Jinými slovy, že se zvyšujícím se užíváním negativních strategií při zvládnání stresu odsouzeného se také zvyšuje tendence lhát.

10 Diskuze

V této práci jsme se pokusili nabídnout možný pohled na psychiku odsouzeného muže, zařazeného do výkonu trestu odnětí svobody ve věznici s ostrahou. Výkon trestu je velice zátěžovou zkušeností nejen pro vězně samotného, ale také pro jeho nejbližší, kteří mnohdy reagují tak, že vězeň prožívá zátěž dvojitou – z věznění i z dopadu jeho věznění na jeho rodinu.

Věznění je pro člověka trestem, ale mělo by být také nástrojem možné nápravy, mělo by být pro odsouzeného mezníkem, kdy si uvědomí, že se jeho život ubírá směrem, který sám nechce. Pokud k takovému uvědomění dojde, je ve věznici k dispozici tým specialistů – psychologové, pedagogové, terapeuti, sociální pracovníci, vychovatelé, kteří se podílejí nejen na vytvoření specializovaných programů zacházení, ale také na jejich realizaci. Tyto programy jsou poměrně úzce specializované na to nejpodstatnější, pro co jsou vězni právě odsouzeni. Aby byl takový program účinný, je velice důležitá správná diagnostika vězně, na základě které je pak možné ho do určitého programu zařadit a umožnit mu tak dojít k jiné životní cestě.

Výzkumnou studii jsme prováděli pouze ve Věznici Heřmanice, nelze ji tedy brát jako reprezentativní pro celý vězeňský systém v ČR. Většinu odsouzených zařazených v ostrahovém souboru znám osobně, jelikož s nimi jako speciální pedagog pracuji. Tento fakt mohl ovlivnit až už pozitivně či negativně jejich odpovědi v dotaznících. Tito vězni jsou odsouzeni za různé trestné činy, podvody, neplacením výživného počínaje, přes přepadávání lidí, ublížení na zdraví s různými následky, sexuální trestné činy až zabitím a vraždami konče. Pokud je jejich trestná činnost mírnějšího charakteru, jedná se zpravidla o recidivisty, kteří jsou ve výkonu trestu opakovaně (není výjimkou i 13x vězněný). V dozorovém souboru se objevují vyšší tresty výjimečně, a to u vězňů, kteří prokázali svým chováním jistou míru nápravy a byli soudem přeraženi do mírnějšího typu režimu (v tomto případě z ostrahy do dozoru). V tomto souboru se také objevilo podstatně vyšší zastoupení mladé generace 20-29 let věku (z 54 respondentů jich bylo 24). Možné zohlednění typu trestného činu by mohlo být námětem k dalšímu výzkumu psychiky odsouzených.

Ke svému výzkumu jsme použili metodu SUPOS 7, kterou jsme zjišťovali obvyklý psychický stav odsouzených. Z testového profilu vyplývá, že kvalita psychického stavu

se významně odlišuje od normy u ostrahového souboru v položce N – psychický nepokoj, rozlada. Častěji se u nich projevuje psychická tenze, rozlada, rozmrzelost, odsouzení nenachází ventily pro jejich uvolnění. Je nutné brát v úvahu kontext období, kdy dotazníky byly vyplněny, tzn. srpen 2012, období před amnestií, kdy věznice byly velice přeplněny, konkrétně Věznice Heřmanice o 23% odsouzených. S přeplněností narůstala nervozita, absence sebemenšího soukromí, protože byl navýšen stav v jednotlivých celách. U dozorového souboru byla překročena odchylka od normy u položky U – úzkostnost, obavy. Zde se nabízí jistá spojitost s věkem, u tohoto souboru bylo velké zastoupení mladých dospělých respondentů. Navíc v dozorové diferenciaci je častější výskyt prvovězněných a druhovězněných, což znamená, že nejsou ještě s kriminální subkulturou „žítí“. U obou souborů byla překročena směrodatná odchylka od normy u položky S – sklíčenost. Odsouzení tedy více pasivně prožívají negativní důsledky psychické zátěže, jsou osamělí, uzavírají se do sebe. Je to logický důsledek nepřátelského prostředí, kdy nemají kolem sebe kamarády, ale jiné odsouzené, kteří chtějí ze všeho získat něco pro sebe, jsou odloučení od rodiny, svých blízkých.

Metodou SVF 78 jsme zjišťovali strategie zvládání stresových situací. Z testového profilu vyplývá odklon od normy populace zejména u dozorového souboru. U tohoto souboru se ukázala vyšší míra náhradního uspokojování, vyhýbání se, únikových tendencí, sebeobviňování a celkově pozitivních i negativních strategií. Výstup se zdá být trochu rozporuplný, ale možné vysvětlení bychom mohli vidět nejen ve vysokém zastoupení mladých dospělých (20-29 let), ale také v tom, že jde o tresty, které nejsou tak dlouhé (narozdíl od ostrahy), aby si odsouzení zvykli na vězeňskou realitu, nenastala u nich tzv. prizonizace. Ale zároveň nejsou tak krátké (narozdíl od dohledu), aby jejich život věznění razantně neovlivnilo. Musejí řešit rozchody s partnerkami, rozvody se ženami, odloučení od dětí, zavržení svými rodiči, mnozí z nich přijdou o práci, bydlení, narostou jim dluhy atpod. Navíc jsou v prostředí, kde jsou nevraživostí a taktizování denně vystaveni, kde svěřit se odbornému pracovníkovi je považováno za slabost a mnohdy paranoidně laděnými vězni vnímáno jako „bonzáctví“. U ostrahového souboru byl odklon od normy pouze u komponenty Vyhýbání se. U vězňů z ostrahy lze usuzovat na to, že již prošli určitou fází prizonizace a také se do jisté míry zžili s kriminální subkulturou. Vyhýbání se zapadá do repertoáru jejich reakcí, většina z nich chce svůj trest tzv. přespat (hypnotika mají ve vězení poměrně vysokou hodnotu). Tendence vězňů je z velké části vyhnout se silnějšímu, neřešit problém,

chovat se v rámci strategie „...když si problém nepřipustím, není..“ Z vlastní praxe také vím, že u řady z nich je tato strategie právě důvodem, proč jsou ve výkonu trestu (neplacení výživného, neřešení problému – různé závislosti, nárůst neřešených problémů vede k impulsivnímu agresivnímu činu apod.).

Metodou DOPEN jsme zjistili častější výskyt psychoticismu u věkové kategorie 20-29 let u ostrahy i dozoru. U této stejné kategorie odsouzených byl také častější výskyt neuroticismu a v dozorovém souboru také extraverze. Podle Eysenecka skóre psychoticismu klesá se zvyšujícím se věkem. Tato škála také koreluje s vlastnostmi jako jsou nezralost, nezodpovědnost, těžkosti v mezilidských vztazích, nezávislost. Podle Eysenecka dále pozitivně koreluje impulzivita s psychoticismem a extraverzí, dále impulzivita s neuroticismem. Dá se tedy říci, že je vysoká míra impulsivity u těchto odsouzených. Příčiny by se daly vidět v kombinaci nevyzrálости osobnosti, vlivu patologického prostředí (výchovné zařízení pro mladistvé, sociokulturní minority), možného výskytu poruch osobnosti, genetické zátěži, což by také mohlo být předmětem dalšího zkoumání. Lži skóre nebylo zvýšeno u kategorie 20-29 let u obou výzkumných souborů, což potvrzuje Eysenckovo tvrzení, že psychopaté a delikventi mají vyšší P-skóre, ale ne L-skóre. Hodnoty neuroticismu byly také zvýšeny u ostrahového souboru ve věkových kategoriích 40-49, 50-59 let. 50-59 let také u dozorového souboru. Tento typ osobnosti má sklon k úzkostem, starostem, náladovosti, depresím. Z vlastní zkušenosti vím, že odsouzení muži po 40. roce věku si začínají uvědomovat, že už nejsou nejmladší, nemají rodinu (buď ji ani nezaložili, nebo ji ještě nestihli založit, většinu času strávili ve výkonu trestu), práci, bydlení, nic na co by mohli být pyšní a mají pocit, že život jim „tak nějak začíná utíkat pod rukama“ (krize středního věku). Zvýšené hodnoty byly také u lži-skóre ve věku 30-39 let u dozoru, 40-49 a 50-59 let u dozoru i ostrahy. Tento fakt si lze vysvětlit tím, že vězňům není jedno, jak je na ně pohlíženo, nejsou už nejmladší a na okolí chtějí „udělat dojem“, ale neumí zacházet s realitou „zdravěji“ a snaží se vytvářet před sebou samými i ostatními určité iluze, kterým sami i uvěří.

Metodou korelace mezi sumou SUPOS 7 a komponentami SVF 78 byla zjištěna statistická významnost u kontroly reakcí. Kontrola reakcí je snížena při nárůstu emočního prožívání určité situace. Opět připomínáme kontext doby výzkumu, přeplněnost věznic, velká míra napětí mezi vězni, tendence k impulsivitě a unáhleným

reakcím. Také je snížena četnost pozitivních strategií se zvyšujícím se emočním prožíváním. U dozorového souboru statisticky významné vztahy prokázány nebyly. Na tento fakt je možné pohlížet tak, že jde o tresty relativně kratší a zároveň vykonávané v relativně příznivějším prostředí než u ostrahového souboru.

Samozřejmě při výzkumu mohlo dojít k nepřesnostem, které jej mohly ovlivnit a zkreslit. Jistá pochybnost je v přístupu odsouzených, někteří z nich k úkolům mohli přistoupit jako ke hře, nemuseli zaškrťávat odpovědi pravdivě, nebo je mohli zaškrťávat, jak by si přáli, aby realita vypadala apod. Záleží tedy na motivaci odsouzených, ta mohla být ovlivněna také faktem, že jsem zaměstnancem věznice a řada z nich se mnou měla pozitivní, ale i negativní zkušenost. K určitým chybám mohlo dojít také při interpretaci dat. Také svou roli mohla sehrát náhoda, např. právě náhodná vyšší kumulace mladých dospělých v dozorovém oddělení.

Přesto se však domnívám, že z výzkumu vyšly zajímavé výsledky, které se v mnoha bodech shodují i s jinými výzkumy a mohou být východiskem pro další prohloubení a rozšíření problematiky psychiky odsouzených.

11 Závěr

V závěru své práce předložím nejdůležitější výsledky a zjištění, ke kterým jsme pomocí výzkumu dospěli. Výzkumná data, ze kterých jsme vycházeli, byla získána ve Věznici Heřmanice a to pro soubor Ostraha i soubor Dozor. Musíme tedy podotknout, že i když jsme data zpracovávali statistickou metodou, nelze je považovat za všeobecně platná a jejich interpretaci lze vztáhnout pouze na tento konkrétní výzkumný soubor.

Z výsledků získaných ze všech tří dotazníků, které jsme použili, vyšly některé opravdu zajímavé a statisticky významné výsledky. Nejzásadnější jsou pravděpodobně výsledky srovnání souboru ostraha versus dozor a srovnání obou souborů s normou.

U dozorového souboru jsme zjistili, že odsouzení ve větší míře používají pozitivní strategie zvládání stresových situací, než odsouzení zařazení do ostrahy. Zejména jde o podhodnocení, odklon, náhradní uspokojení, kontrola situace, pozitivní sebeinstrukce, potřeba sociální opory. Používání pozitivních strategií se ve větší míře ukázalo i celkově. Při srovnání s normou užívali odsouzení častěji náhradní uspokojování, vyhýbání se, únikové tendence a sebeobviňování. Častěji tedy užívali jak pozitivní tak i negativní strategie zvládání stresu.

Naproti tomu odsouzení zařazení v ostraze častěji užívali oproti normě pouze strategie vyhýbání se.

Ve struktuře osobnosti se oproti normě častěji vyskytuje:

U dozorového souboru: 20 - 29 let –psychoticismus, extraverte, neuroticismus

50-59 let – neuroticismus, lži-skóre

U ostrahového souboru: 20-29 let – psychoticismus

30-39 let – lži skóre

40 – 49 let – neuroticismus, lži-skóre

50 – 59 let –neuroticismus, lži-skóre

Výpočtem korelace sumy SUPOS a komponentami dotazníku SVF 78 se zjistila významná korelace pouze u komponenty KR (Kontrola reakcí). Jedná se o negativní korelaci, což znamená, že se zvyšujícím se prožíváním situací a se zvyšující se intenzitou pocitů se u odsouzených zeslabuje užívání Kontroly reakcí, jako strategie zvládnání stresu. Dále se také se zvyšující se intenzitou prožívání zeslabují pozitivní strategie zvládnání stresu, stresových situací. Jiné statisticky významné korelace se neprokázaly.

Výpočtem korelací mezi negativními strategiemi zvládnání stresu a věkem, délkou trestu a jednotlivými komponentami dimenze DOPEN byla prokázána statisticky významná pozitivní korelace pouze u komponenty lži-skóre. Znamená to tedy, že se zvyšujícím se používáním negativních strategií zvládnání stresu (únikové tendence, perseverace, rezignace a sebeobviňování) se také zvyšuje lži-skóre.

12 Shrnutí

Cílem této práce bylo nahlédnout alespoň částečně na problematiku kvality psychického stavu a zvládání stresu odsouzených, porovnat tyto veličiny z hlediska rozdílnosti zacházení s vězni v rámci rozdílné diferenciaci dozoru a ostrahy. Dalším cílem bylo také zmapovat teoretická východiska a empirickým šetřením se je pokusit potvrdit či vyvrátit.

Za posledních několik let se podmínky ve vězeňství značně ztížily. A to zejména v důsledku nárůstu vězňů na jedné straně a poklesu prostředků na investice do věznic na straně druhé. V současné době se to odráží na výrazném navýšení úsporných opatření, které zavedly všechny věznice. Jedním z nich je také stagnace počtu zaměstnanců při navyšování počtu vězňů. Tento fakt se nutně odráží v kvalitě zacházení s odsouzenými, v realizaci specializovaných programů, které jsou nezbytné pro resocializaci a reintegraci odsouzených po výkonu trestu. Psychikou odsouzeného se zabývá zejména penitenciární psychologie, předmětem této vědy je typologie osobnosti odsouzeného – převládá typologický přístup, který dále ovlivňuje psychologické působení k ovlivnění odsouzeného ke korektivnímu opatření. Další problematikou penitenciární psychologie je prizonizace – jde o „negativní důsledek dlouhodobého pobytu ve vězení, zabývá se penitenciární diagnostikou a diferenciací – jde o účelné psychologické vyšetření, na jehož základě se realizuje diferencované zacházení s odsouzenými. Také diagnostikuje změny chování odsouzeného v průběhu výkonu trestu odnětí svobody. Trest odnětí svobody hraje v životě odsouzeného velmi zatěžující roli. Jedinec se musí smířit se sociální izolací a také možnou psychickou nestabilitou, proto je vliv penitenciární psychologie velmi důležitý. Pomocí programů zacházení, resocializačních programů (které již byly úspěšně vyzkoušeny a standardizovány a další řada je ve fázi pilotních programů), je snaha negativní dopady uvěznění na jedince nejen minimalizovat, ale také předcházet další trestné činnosti.

Pro určení následné korektivní práce s vězni je určitá typologie osobnosti či typu chování stěžejní. Typologií osobnosti je celá řada a spolu s hodnocením rizikových oblastí odsouzeného (kriminogenní faktory) a jeho silných stránek (protektivní faktory) v souvislosti s eventualitou pozdější recidivy jsou základem pro stanovení vhodné klasifikace a směru zacházení. Určité formy specializovaných programů jsme nastínili v teoretické části, kterou jsme zakončili porovnáním podmínek věznění odsouzených zařazených do věznice s ostrahou a odsouzených zařazených do věznice s dozorem. Odnětí svobody je velice závažný zásah do života každého člověka. Průběh a podmínky věznění

mají jistý dopad na osobnost a jeho psychický stav, prožívání, zvládání náročných životních situací. Tento rozdíl v zacházení s vězni a jeho dopadem na psychiku odsouzeného jsme se pokusili prokázat v našem výzkumu.

V empirické části jsme představili použité dotazníky a metody jejich zpracování. Jednalo se o dotazníky DOPEN, SVF 78, SUPOS – 7.

Dotazník DOPEN přiřazuje odpovědi respondentů do jedné ze čtyř dimenzí (psychoticismus, neuroticismus, extroverze a lži skór).

Dotazník SUPOS – 7 se zabývá aktuálním prožíváním psychických stavů jedince, jeho vyhodnocením získáme 7 škál (psychická pohoda, aktivnost, impulsivita, psychický nepokoj, úzkostnost, deprese, sklíčenost) a celkovou sumu SUPOS.

Dotazník SVF – 78 analyzuje strategie zvládání stresu, k nimž respondenti inklinují. Jedná se o těchto 13 dimenzí: podhodnocení, odmítání viny, odklon, náhradní uspokojení, kontrola situace, kontrola reakcí, pozitivní sebeinstrukce, potřeba sociální opory, vyhýbání se, úniková tendence, perseverace, rezignace a sebeobviňování.

Samotný výzkum byl proveden u odsouzených zařazených do věznice s ostrahou ve Věznici Heřmanice, kde je také oddíl pro výkon trestu odsouzených zařazených do věznice s dozorem. Výběr souboru byl nahodilý. U obou souborů byl počet respondentů 60, ale u souboru s dozorem jsme museli testy 6 respondentů vyřadit, jelikož některé odpovědi zcela chyběly nebo byly zaškrtnuty nejasně. Z výše uvedených důvodů jsme pro srovnání obou souborů náhodně odebrali odpovědi 6 respondentů ze souboru ostraha.

Prvním krokem výzkumu bylo porovnání obou souborů s normou pro každý typ dotazníku. Zjistili jsme tak, že se od normy odlišují odsouzení zařazení v ostraze ve strategii zvládání stresu vyhýbáním se, kde je u nich častější výskyt, zároveň také u odsouzených zařazených do dozoru je vyhýbání se užívanější strategií spolu s náhradním uspokojením, únikovými tendencemi a sebeobviňováním. Celkově četnost negativních i pozitivních strategií u odsouzených s dozorem je vyšší než u normální populace. U ostrahové populace je zvýšen psychický nepokoj a sklíčenost, u dozorové populace sklíčenost a úzkostnost. U ostrahového souboru byl zvýšen výskyt psychoticismu (20-29 let), neuroticismu (20-29 let, 50-59 let) a lži-skóre (40-49, 50-59 let). U dozorového souboru byl psychoticismus zvýšen oproti normě u věku 20-29 let, extraverte také u věku 20-29 let, neuroticismus (20-29 let, 50-59 let) i lži skóre (30-39, 40-49, 50-59 let).

Dále jsme zjišťovali signifikantní rozdíl mezi soubory ostrahy a dozoru ve všech třech dimenzích. Rozdílnost jsme zjistili ve strategiích zvládnání stresu, a to strategii podhodnocení, odklon, náhradní uspokojení, kontrola situace, pozitivní sebeinstrukce, potřeba sociální opory, vyhýbání se, sebeobviňování a celkovém pozitivním zvládnání stresu. Signifikantní rozdíly byly také zjištěny u psychotocismu ve věku 50-59 let mezi soubory ostrahy a dozoru, dále pak u extravertze (u věku 20-29, 30-39, 50-59 let) a neuroticismu (20-29, 40-49 let).

V poslední fázi výzkumu jsme se pokusili zjistit korelace mezi sumou SUPOS a délkou trestu, komponentami dimenze DOPEN a komponentami dimenze SVF 78 u obou souborů. Korelace byla prokázána pouze u ostrahového souboru, a to mezi sumou SUPOS a strategií Kontrola reakcí, dále mezi sumou SUPOS a pozitivními strategiemi zvládnání stresu. Dále jsme zjišťovali korelaci mezi pozitivními strategiemi a věkem, délkou trestu a komponentami dimenze DOPEN a to u obou souborů. Také jsme zjišťovali korelace mezi negativními strategiemi a věkem, délkou trestu a komponentami dimenze DOPEN u obou souborů. Jediná korelace byla zjištěna u ostrahového souboru mezi negativními strategiemi zvládnání stresu a lži-skóre.

Výzkumem jsme se snažili ukázat rozdílnost mezi jednotlivými typy věznění a jejich možný dopad na psychiku odsouzeného. Zdůraznit tak důležitost specializovaného zacházení pro lepší psychické prožívání a stav vězňů, lepší možnosti zařazení se zpět do společnosti, lepší startovací podmínky po výkonu trestu odnětí svobody. Další možné cesty výzkumu lze vidět v zohlednění typu trestného činu, sociálního zázemí, typu osobnosti odsouzeného.

Literatura

- 1) Atkinsonová, R., Atkinson, R., Smith, E., Bem, D. (1995). *Psychologie*. Praha: Victoria Publishing.
- 2) Biedermanová, E., Petras, M. (2011). *Možnosti a problémy resocializace vězňů, účinnost programů zacházení*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
- 3) České vězeňství. (2011). *Úsporná opatření*. 4, 11-14.
- 4) Černíková, V., & Sedláček, V. (2002). *Základy penologie pro policisty*. Praha: Policejní akademie České republiky.
- 5) Černíková, V. (2008). *Sociální ochrana. Sociální prevence, její možnosti a limity*. Plzeň: Aleš Čeněk.
- 6) Čírtková, L. (2004). *Policejní psychologie*. Praha: Portál
- 7) Čírtková, L., Červinka, F. (1994). *Forezní psychologie*. Praha: Support.
- 8) DSM IV. (2013). Získáno 5. 1. 2013 z www.dsmiv.net
- 9) Fábry, A. (2009). *Penológia*. Bratislava: Eurokódex, s.r.o.
- 10) Fischer, S. (2006). *Etopedie v penitenciární praxi*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně.
- 11) Hanuš, M. (2005). *Čtvrtý rozměr*. Praha: Olympia
- 12) Heretik, A. (1994). *Forezná psychológia*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- 13) Hyhlík, F., & Nakonečný, M. (1973). *Malá encyklopedie současné psychologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- 14) Ivanovičová M. (2010). *Zastav se, zamysli se, změň se*. České vězeňství, 2, 24.
- 15) Jiříčka, V. (2011). *S kým zacházet a jak?* České vězeňství, 2, 14-15.
- 16) Jůzl, M., Bargel, M. (2011). *Zacházení*. České vězeňství. 4, 21-23.
- 17) Koudelková, A. (1995). *Psychologické otázky delikvence*. Praha: Victoria Publishing.
- 18) Kurdíková, L. (2011). *Program 3Z odhalil mé černé já*. České vězeňství. 2, 17-18.

- 19) Kuchta, J., Válková, H. a kol. (2005). *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C.H. Beck
- 20) Lindquist, Lattimore a kol. (2004). National Criminal Justice Reference Service.
- 21) Macek, P., Smékal, V. (2002). *Utváření a vývoj osobnosti*. Praha: Barrister&Principal.
- 22) Marešová, A. (1994). *Pachatelé trestných činů*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
- 23) Matoušek, O., Kroftová, A. (2003). *Mládež a delikvence*. Praha: Portál.
- 24) Mikšík, O. (1993). *SUPOS – 7 – PC*. Praha: Heuréka Progress.
- 25) Mikšík, O. (2009). *Psychika osobnosti v období závažných životních a společenských změn*. Praha: Karolinum.
- 26) Mičák, Z. (2005). *Psychologie zdraví a nemoci*. Ostrava: Ostravská univerzita.
- 27) MKN 10. (2006). Praha: Psychiatrické centrum Praha.
- 28) Nakonečný, M. (1995). *Lexikon psychologie*. Praha: Vodnář.
- 29) Netík, K., Netíková, D., & Hájek, S. (1997). *Psychologie v právu: úvod do forenzní psychologie*. Praha: C.H.Beck.
- 30) Němec, J. (1993). *Psychopatie a kriminalita (Život ze dne na den)*. Praha: Centurion
- 31) Novotný, O., Zapletal, J. a kol. (2004). *Kriminologie*. Praha: ASPI.
- 32) Paulík, K. (2010). *Psychologie lidské odolnosti*. Praha: Grada.
- 33) Petras, M. (2011). *Sarpo v další fázi*. České vězeňství, 1, 25.
- 34) Praško, J. (2003). *Poruchy osobnosti*. Praha: Portál.
- 35) Prunerová, M. (2011). *Vláda si dobře uvědomuje podfinancovanost vězeňství*. České vězeňství, 1, 3-4.
- 36) Ročenky VS ČR z let 2000-2011. Získáno 5. 3. 2012 z www.vscr.cz
- 37) Ruisel, I., Müllner, J. (1990). *DOPEN – Osobnostný dotazník na meranie psychotizmu, extra – intraverzie, neurotizmu; Příručka*. Bratislava: Psychodiagnostické a didaktické testy.

- 38) Sbírka nařízení generálního ředitele VS ČR. (2009)
- 39) Sienkiewicz, E.(2002). *Velká osobnost vrahů*. Forensische Psychiatrie und Psychotherapie,9,37-47.Získáno 5. 1. 2013 z www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/230420.pdf
- 40) Specializované oddělení sexuologického ochranného léčení Věznice Kuřim, získáno 4.2.2013 z <http://www.vscr.cz/veznice-kurim-46/zakladni-informace-173/charakteristika-veznice-kurim-2190>.
- 41) Smékal, V. (2002). *Pozvání do psychologie osobnosti*. Praha: Barrister&Principal
- 42) Sochůrek, J. (2007). *Úvod do penologie*. Liberec: Technická univerzita Liberec.
- 43) Sochůrek, J. (2007). *Kapitoly z penologie II. díl*. Liberec: Technická univerzita Liberec.
- 44) Sochůrek, J. (2007). *Kapitoly z penologie III. díl*. Liberec: Technická univerzita Liberec.
- 45) Statistická ročenka VS ČR 2011, (2011). Získáno 5.1. 2013 z www.VSCR.cz
- 46) Statistická ročenka VS ČR za rok 2009. GR VS ČR, 12.
- 47) Švancara, J. (2003). *Strategie zvládnutí stresu – SVF 78*. Praha: Testcentrum.
- 48) Válková, H., Kuchta, K. a kol.(2012). *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C. H. Beck.
- 49) Vyhláška č. 345/1999 Sb., řád výkonu trestu odnětí svobody
- 50) Zákon č. 40/2009 Sb.o výkonutrestu odnětí svobody
- 51) Zákon ČNR č. 555/1992 Sb. o Vězeňské službě a justiční stráží České republiky
- 52) Záhorská, J. (2007). *Psychologická intervence při vyšetřování trestných činů*. Praha: Portál.
- 53) Zoubková, I., Cejp, M., Marešová, A., Moulisová, M., Nikl, J., Scheinost, M. (2011). *Kriminologický slovník*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o.

Seznam příloh

Příloha č.1 – Abstrakt diplomové práce

Příloha č.2 – Zadání diplomové práce

Příloha č.3 – Ukázka tabulky zdrojových dat

Příloha č.4 – Ukázka výpočtu Pearsonova korelačního koeficientu

ABSTRAKT DIPLOMOVÉ PRÁCE

Název práce: Psychika odsouzených ve věznici s ostrahou

Autor práce: Kateřina Budířská

Vedoucí práce: doc. PhDr. Zdeněk Vtípil, CSc.

Počet stran a znaků: 80 stran, 101 681 znaků (bez mezer), 118 145 znaků (včetně mezer)

Počet příloh: 4

Počet titulů použité literatury: 53

Abstrakt:

Tématem této práce je psychika odsouzených ve věznici s ostrahou, možné vlivy na psychiku vězňů a možné způsoby zacházení s vězni. V teoretické části jsem se věnovala tématům penitenciární psychologie, jako je osobnost odsouzeného, poruchy osobnosti, ale také možnostem specializovaného zacházení a standardizovaným programům zacházení. Hlavním cílem výzkumu, který jsem provedla ve Věznici Heřmanice, bylo zjištění statisticky signifikantního rozdílu mezi psychikou odsouzených zařazených do věznice s ostrahou a psychikou odsouzených zařazených do věznice s dozorem. Popisuji testové profily získané metodou SUPOS 7, SVF 78 a DOPEN a srovnávám je s normou. Dalším cílem této práce bylo zjistit, jaké strategie zvládnání stresu odsouzení volí a zda se ve strategiích a psychickém prožívání odlišují od normy jednotlivých použitých dotazníků. Výsledky studie by mohly sloužit pro zkvalitnění specializovaných programů zacházení.

Klíčová slova:

vězeň, osobnost odsouzeného, psychika odsouzeného, programy specializovaného zacházení

Abstract:

The theme of this work is psychic convicted in a maximum security prison, the possible effects on the psyche of prisoners and possible ways of dealing with prisoners. In the theoretical section is devoted to topics penitentiary psychology, such as personality convict, personality disorders, but also the possibilities of specialized treatment programs and standardized treatment. The main objective of the research that I conducted in Prison

Heřmanice was to find a statistically significant difference between psyche convicts enrolled in a high security prison and psyche of convicts enrolled in prison with supervision. Describe test profiles obtained by SUPOS 7, 78 and SVF DOPEN and compare them with the standard. Another aim of this study was to find out what coping strategies condemnation elected and whether the strategies and psychological experience differ from the norm of individual questionnaires. The results of the study could be used to improve specialized treatment programs.

Keywords:

prisoner, convict personality, convictpsyche, specializedtreatmentprogrammes

Příloha č. 3

OSTR. subj.č.	SD věk	DT	AS	dozor subj.č.	SD věk	DT	AS
1	35	30	19	1	20	36	12
2	30	60	23	2	54	72	17
3	41	60	12	3	34	9	1
4	31	48	21	4	25	6	2
5	54	78	8	5	29	39	6
6	37	30	36	6	26	18	12
7	35	78	48	7	22	20	14
8	43	36	27	8	22	50	8
9	47	84	42	9	20	36	7
10	52	24	15	10	27	71	24
11	38	168	79	11	25	36	8
12	34	42	25	12	25	34	12
13	42	20	11	13	24	67	29
14	51	72	46	14	35	24	10
15	47	48	25	15	21	18	8
16	47	48	14	16	25	36	2
17	50	120	12	17	24	30	11
18	47	36	20	18	38	120	100
19	31	6	1	19	44	48	32
20	41	162	146	20	26	24	10
21	38	36	26	21	44	30	19
22	44	16	13	22	35	30	12
23	38	15	12	23	45	30	6
24	32	20	19	24	24	36	1
25	36	20	12	25	33	14	8
26	61	132	77	26	49	30	9
27	45	36	21	27	22	14	1
28	38	24	17	28	44	20	1
29	20	78	19	29	25	24	7
30	38	60	24	30	44	108	100
31	21	21	18	31	39	28	1
32	51	48	10	32	22	9	1
33	38	30	9	33	22	24	18
34	49	48	7	34	50	24	4
35	31	30	24	35	29	54	9
36	59	18	16	36	44	20	17
37	43	18	14	37	51	26	12
38	38	42	30	38	43	22	8
39	42	84	14	39	25	36	1
40	49	16	7	40	29	72	19

Příloha č. 4

	<i>sum</i>		<i>P</i>
	<i>supos</i>		
sum			
supos	1		
P	0,139864		1

	<i>sum</i>		<i>E</i>
	<i>supos</i>		
sum			
supos	1		
E	-0,08765		1

	<i>sum</i>		<i>N</i>
	<i>supos</i>		
sum			
supos	1		
N	-0,07895		1

	<i>sum</i>		<i>L</i>
	<i>supos</i>		
sum			
supos	1		
L	-0,01037		1

	<i>sum</i>		<i>DT</i>
	<i>supos</i>		
sum			
supos	1		
DT	0,065243		1

	<i>sum</i>		<i>1 PO</i>
	<i>supos</i>		
sum			
supos	1		
1 PO	-0,06605		1

	<i>sum</i>		<i>2 OV</i>
	<i>supos</i>		
sum			
supos	1		
2 OV	-0,12002		1

	<i>sum</i>		<i>3 O</i>
	<i>supos</i>		
sum			
supos	1		
3 O	-0,11636		1

	<i>sum</i>		<i>4 NO</i>
	<i>supos</i>		
sum			
supos	1		
4 NO	-0,16427		1

	<i>sum</i>		<i>5 KS</i>
	<i>supos</i>		
sum			
supos	1		
5 KS	-0,1344		1

	<i>sum</i>		<i>6 KR</i>
	<i>supos</i>		
sum			
supos	1		
6 KR	-0,29468		1

	<i>sum</i>		<i>7 PS</i>
	<i>supos</i>		
sum			
supos	1		
7 PS	-0,1614		1

	<i>sum</i>		<i>8 PSO</i>
	<i>supos</i>		
sum			
supos	1		
8 PSO	-0,09057		1